

R I I G I K O G U

8. istungjärk. **Protokoll nr. 149 (7).** 1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Muudatused Riigikogu koosseisus. — 3. Teadaandmine seaduseelnõude kohta. — 4. Erikomisjoni walimine tolliseadustiku läbiwaatamiseks. — 5. Statistika nõukogu liigete walimine. — 6. Arhiivnõukogu põhimäärus — III lugemisel. Wastu wõetud. 7. Awalikkude keskkoolide seadus — II lugemisel.

Riigikogu koosolek 26. septembril 1922 a. kell 5 p. 1.

Kokku on tulnud 71 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab esimees **J. Kuk**,
wahepeal abiesimees **K. Wirma**.

Sekretääri kohal abisekretäär **W. Pezold**,
peale waheaja abisekretäär **J. Bergman**.

Walitsuse looshiis: haridusminister **H. Bauer**,
sõjaminister **J. Soots**, siseminister **K. Einbund**,
töö- ja hoolekandeminister **Chr. Kaarna**,
põllutööminister **B. Rostfeldt**.

Koosolek algab kell 5.25 min.

1. Päewakorra Juhataja J. Kuk:
wastuwõtmine. Awan Riigikogu koosoleku.
Riigikogu liigetele kätteantud päewakorra täiendamiseks ja muutmiseks ettepanekuid tehtud ei ole.
Kokkuseatud päewakorra wastu keegi ei waidle, — siis loenta wastu wõetuks.

2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. Enne päewakorra juurde minemist on Riigikogu juhatusel teatada, et rkl. H. Martna on oma wolitused maha pannud. Tema asemele on kutsutud sama rühma nimekirja järele Mart Raud. Samuti on rkl. Uluots põllumeeste rühmast oma saadiku wolitused maha pannud ja tema asemele on kutsutud sama rühma nimekirja järele järgmine kandidaat Juhan Willman.

Sõna on sekretääril teadaandmiseks Riigikogule sissetulnud seaduseelnõude käigu kohta.

3. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. Abisekretäär **W. Pezold:** Järgmised sissetulnud seaduseelnõud on komisjonidesse antud (loeb): Proowiseaduse eelnõu —

rahaasjanduse ja üldisesse komisjoni; puulaewa ehituse toetuse seaduseelnõu — rahaasjanduse komisjoni; seaduseelnõu kaitsewäkke teenistusse wõtmine kohta 1923 aastal, sellest wabastamise kohta 1922 a. ja 1923 a. — riigikaitse komisjoni; haiguskindlustuse seaduseelnõu — töökaitse ja rahaasjanduse komisjoni; seaduseelnõu rahwuswahelise ajalehtede ja perioodiliste ajakirjade aboneerimise kokkuleppega liitumise üle — välisasjade komisjoni; tuletõrje seaduseelnõu — omawalitsuse ja üldisesse komisjoni; seaduseelnõu lisamaksu wõtmine kohta Petseri maakonnas 1922 a. — Wabariigi Walitsusele tagasi.

Juhataja **J. Kuk:** Riigikogu läheb esimese päewakorra-punkti juurde.

4. Erikomisjoni walimine tolliseadustiku läbiwaatamiseks. Selle päewakorra-punkti kohta teen wabamatakoogu nimel ja heakskiitmisel ettepaneku walida erikomisjoni tolliseadustiku läbiwaatamiseks jagajaks wõttes arwu 20. Selle ettepaneku wastu ei waielda, siis loenta wastu wõetuks. Palun nimetada kandidaatisid. On ette pandud kristliku ja Saksa erakonna poolt rkl. Koch, E. i. s. t. p. ja Riigikogu kommunistilise tööliste rühma poolt rkl. Gustawson, sotsiaaldemokraatilise rühma poolt rkl. Wain, tööerakonna poolt rkl. Jürgenfeldt, rahwaerakonna poolt rkl. Liigand ja põllumeeste rühma poolt rkl. Parik.

Rohkem ettepanekuid ei ole. Kas tehakse ettepanekuid walimise korra kohta? (Hüüded: Korraga hääletada.) On ettepanek tehtud korraga walida. Selle wastu ei waielda, siis asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtaw enamusega on komisjoniliikmed walitud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorra-punkti juurde.

5. Statistika nõukogu liigete walimine. Statistika keskbüroo seaduse järele walib Riigikogu statistika nõukogusse kolm liiget.

Riigikogu wanematekogu on sinna soowitanud walida kolm Riigikogu liiget, kuid üks kandidaatidest ei ole oma nõusolekut awaldanud, sellepärast oleks ainult ette panna kaks liiget, keda tänasel koosolekul wõidakse walida. Ettepannud kandidaadid oleksid rkl. Martna ja rkl. Hüneron. Selle ettepaneku wastu keegi ei waidle, siis asun hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on need kaks liiget walitud, kuna kolmanda walimine lahtiseks jääb.

Järgmine päewakorra-punkt on:

6. Arhiwnõukogu põhimäärus III lugemisel. Hariduskommissjoni aruandja **J. Westholm** (loeb): Arhiwnõukogu põhimäärus.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) Pealkiri on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 1. Igasuguste küsimuste lahendamiseks, mis on ühenduses arhiwide korraldamisega, arhiwaalide üleandmisega riigikesk-asutustest riigiarhiwi ja riigiarhiwist keskarhiwi, arhiwaalide kogumisega ning arhiwaalide häwitamisega, asutatakse riigikantselei juurde arhiwnõukogu.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 1 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 2. Arhiwnõukogu liigeteks on: riigi- ja keskarhiwi juhatajad, üks esitaja haridusministeeriumi poolt, üks siseministeeriumi, üks välisministeeriumi ja üks Tartu ülikooli poolt ning omawalitsuse asutuste arhiwide esitaja, kelle waliwad kolmeks aastaks nende arhiwide juhatajad.

Märkus: Tarbekorral wõib arhiwnõukogu ka wäljaspoolt asjatundjaid oma koosolekutest osa wõtma kutsuda.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 2 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 3. Arhiwnõukogu esimehe ja tema asetäitja nimetab Wabariigi Walitsus arhiwnõukogu liigete hulgast riigisekretääri ettepanekul.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 3 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 4. Arhiwnõukogu kutsub kokku esimees omal algatusel ehk riigisekretääri ettepanekul.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 4 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 5. Arhiwnõukogu on otsuswõimuline kui kolm liiget koos, nende hulgas esimees ehk tema asetäitja. Otsustatakse liht häälteenamusega.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 5 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 6. Arhiwnõukogu otsused esitatakse arhiwnõukogu esimehe poolt riigisekretäärile, kes neid kinnitab ja täide saadab; neil juhtumistel aga, kui makswates seadustes otsuse kinnitamine mõnele teisele asutusele allub, saadab riigisekretäär otsuse wastawale asutusele kinnitamiseks ja täidesaatmiseks edasi.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 6 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja J. Westholm (loeb): § 7. Arhiwnõukogu lähema asjaajamise korra määrab kindlaks kodukord, mille kinnitab Wabariigi Walitsus.

Juhataja J. Kukk: (Hääletatakse.) § 7 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

III lugemise lõpul panen käesolewa seaduse terwelt lõpuhääletamisele. (Hääletatakse.) Arhiwnõukogu põhimäärus on nähtawa enamusega III lugemisel wastu wõetud.

Riigikogu läheb järgmise päewakorrapunkti juurde.

Sõna on järjekorras rkl. Kana'l.

7. Awalikkude keskkoolide seadus — II lugemisel. **J. Kana** (töer.): Aus-tatud Riigikogu liikmed! Käsilolewa seaduse § 3 kohta, nimelt usuõpetuse asjus, on siin mitu korda sõna wõetud. Üks imelik nähtus, mis selle

sõnawõtmise juures mulle silma on paistnud, on see, et sõnawõtjad Riigikogu liikmed näo on teinud, nagu oleks usuasja kaitsmine ja uskumise wõimalus ainuüksi nende monopool, ja et teised seda mitte ei wõi ega tohi teha. Jumal hoidku, kui mõnel sotsil wõi tööerakondlasel tahtmist on ka uskuda, siis leitakse see nii väga imelik ja omapärane asi olewat, seal paremal pool. Ma arwan, et wõidakse naerda ja teha mis tahes, kuid uskumine ja uskumise wõimalus peab meil wist olema. Meil aga ei taheta uskumise wabadust igaleühele lubada. Olen sellel kindlal arwamisel, et keegi ennast ei peaks tohtima eesõigustada oma usus, ta ei peaks tohtima oma usku kellegile peale sundida. Uskumise wõimalus peab olema igal üksikul riigikodanikul ja niisugusel kujul, kuidas tema seda tahab ja kuidas temale see kõige wastuwõetawam on, nagu seda meie põhiseadus lubab. Mingisugusele ususektele ei tohi iseäralisi eesõigusi anda. Mina saan asjast nii aru, et kui keegi enesele usuasjus eesõigusi püüab, siis tahab ta selle enese monopooliks teha. Waatame käesolewat kooliseadust. Terwe põhjus piikidemurdmiseks on siin tahtmine usuõpetust koolidesse sisse wiia — seda kõigile peale sundida. Selles seaduses ei ole leida takistusi, mis keelaks koolilastele nende wanemate ja nende eneste soowi järele ja korraldusel usuõpetust õppida. Siin tahetakse lihtsalt takistada kiriku lahutamist riigist. Parandustes, mis siin tehtud, seisawad warjul iseäralised püüded ja nimelt jätta kirik ühendusse riigiga, olgugi wäikese haagi läbi. Enda parandustes tahate teie endale mingisugust oma meelest väga wastuwõetawat wormelit näha, et waadake, usuõpetus olgu waba õpetajatele ja õpilastele, kuid sunduslik koolidele. See sõna „sunduslik“ ei tähenda muud midagi, kui riik wõtku usuõpetuse eest maksmine oma peale. (W a h e l h ü ü d e d.) Kas see ei tähenda seda? Jah? Tähendab, ma olen õieti aru saanud. Tähendab, terwe küsimus seisab nähtawasti selles, et tahetakse igas klassis paar tundi nädalas usuõpetust õpetada, missugune õpetus aasta jooksul umbes 10.000 marka klassi pealt maksma läheb.

(Juhatama hakkab abiesimees K. Wirma.)

Kui jutt on maksuta koolist, siis imesitate teie, kristlikud, kuidas wõib maksuta kooli teha? Kool ei wõi mitte maksuta

olla, kuid usuõpetus olgu maksuta, sellepärast, et teie ei pääse muidu nii hästi sinna juurde, nagu teie seda tahate. Kui on maksuta usuõpetus ühedele, siis ei saa teised ka maksu eestki oma usuõpetust sisse seada, vähemalt on see takistatud, sest waadake, see ametlik usuõpetus tuleb odawam ja sellepärast õpniige seda ja ärge omale kulu tehke. Sarnasest seisukohast waatate teie asja peale. Mina panen imeks, mispärast niisuguse wäiklase püüde küljes nii kinni ollakse. Mul ei ole põhjust seda salata, on wast ehk rohkem tegemist olnud kirikuga, kui mõnel neist härradest — usuõpetuse kaitsjatest. Peeterburis olles, olin Peeterburi Jaani koguduse konwendi esimehena tegew. Kui tulid rasked ajad — 1918 a. —, tuli mul töötada koguduste wahelises komisjonis, kus tuli usuasju kaitsta ja mõnegi asja eest tõsiselt wälja astuda. Seal olid koos mitme rahwase esitajad ja tõised usukaitsjad, seal oli ka wana herra piiskop Treufeldt, kes peaks küll wanem olema neist härradest usu-kuulutajatest, kes meil siin üles astuwad ja wast rohkem asjatundja, kui meie herra Linnamägi — kõik need härrad arwasid, et kõige parem oleks, kui usul ei oleks riigiga mingisugust sidet. Panen imeks, mispärast meil üks rühm inimesi just wastupidi tahab. Miks nõuawad nad, et kirik peab tingimata riigiga ühenduses, tingimata riigist ärrippuw olema. Arwatakse, et kui seda ühendust ei looda, siis meie inimesed oma usulisi tarwidusi mitte täita ei saa. See on eksiarwamine. Mina arwan, et siin on iseäralise kiriku poliitikaga tegemist. Need waated ei wõi mingil tingimisel puhtast usust ette dikteeritud olla.

Üksikud inimesed ja nende lapsed wõiwad korralikkude kirikuõpetajate-pastorite juhatusel väga hästi usuõpetusest ja igasugusest usuõpetusest wäljatulewast moraalist kooli juures toetust ja kinnitust saada, ilma riigi toetuseta. Selleks ei ole mingisuguseid raskusi. Nõudke ainult, et lastewanematele mitte takistust ei tehtaks, omal kulul ja omal hoolet oma lastele usuõpetuse andmist wõimaldada. Ülepea usuliste küsimuste arutamiseks takistust ei tehtaks. Nagu mina sest aru saan, oleks niisugune seisukoht ainus otstarbekohane küsimuse lahendamine. Kui aga tahetakse sellest küsimusest teha poliitilist küsimust, ehk mängides inimese usutunde peal teha enesele mingisugust poliitilist karjeeri jne., mina ütlen, siis on see eksitus, kui selle abil tahetakse rahwale teha suured

kulud rahwa hääletamise suhtes kaela. Need wõtted ei ole mitte need usuwõtted, mille läbi usku ette dikteerida wõib. Usuwõtted on hoopis teistsugused. Puhas ja selge kristlik usk lööb läbi ilma selle õnnetu kümnetuhande margata, mis teie klassi kohta siin wälja tingida tahate.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Kui selles paragrahwis maksuta kooli küsimuse pärast sõna on wõetud, siis on ka meil asja selle kohta paar sõna ütelda. Maksuta kooli nõudmine on igatahes rohkem programmiline, parteiline, erakondline nõudmine, kui et seda praegusel silmapilgul esimesesse ritta, esimese plaani peale tahetakse seada. Meie omast seisukohast, kui meie ka soowiksime, et kool peaks maksuta olema, ei taha sel silmapilgul ometi mitte seda nõudmist ülepääsemata punktiks teha. Meie teame väga hästi, et meie raskest seisukorras asume. Meie teame, et näituseks rahwakoolidel kohati, isegi meie oma linnas, kooliruumid alles puuduwad. Meie teame, et rahwakoolides kaugel weel sellest oldakse, et lastele ilma maksuta õpeabinõusid antaks, rääkimata ülespidamisest. Seda silmas pidades oleks tõepoolest väga kaugele mindud, kui meie ilma maksuta keskkooli nõudmist tahaks esimesele plaanile seada ja seda otsekohe läbi wiia. Mis aga üldse sellesse põhimõttesse puutub, siis on wäited, mis selle wastu ette on toodud, ainult ehk niipalju tähelepanu wäärt, kui palju keskkool mitte sundusline ei ole. Kui keskkool sundusline oleks, siis oleks raske sellest nõudmisest lahkuda. Tunneme maid, kus ka keskkool ligikaudu maksuta on. Ma nimetan Schweitsi, wabandage. Seal on keskkooli maks wõrdlemisi nii wäike, et kooliskäijad seda ei tunnegi. Ühtlasi selle juures on aga seal ka keskkooli õpilastel kõik õpeabinõud priid. Zürichi kantonis näituseks on õperaamatud ja kõik muud õpeabinõud õpilastel maksuta, ja see maksab igatahes rohkem, kui mis koolirahadest nende keskkoolide juures sisse wõetakse. Nii et hästi korraldatud riigis wõi wõrdlemisi korralikus riigis sellest igatahes üle saadakse. Sest kui suurematest kuludest üle saadakse, nagu ma juba tähendasin, siis saadakse ka koolirahast üle. Aga nagu tähendatud, meie ei nõua seda praegusel silmapilgul mitte. Praegu oleks see Eestis arwatawasti väga raske läbi wiia.

Mis usuõpetusesse puutub, siis on eelkõneleja härra Kana lühikeses kokkuwõt-

tes kõik ära ütelnud, mis selle asja kohta ütelda on. Tahaksin aga härra ministri sõnade peale pilgukese heita ja näidata, kuidas asja kasuks ka niisuguseid mõtteid ja wõtteid tarwitatakse, mis endid mitte igakord kaitsta ei lase. Härra minister luges siin toona ühe Ameerika koolimehe kirja ette ja püüdis näidata, et Ameerika koolis usuõpetus mitte ei puudu. Aga kiri tunnistab, et seal sunduslikku usuõpetust ei tunta. Nõnda sama ei ole ka Schweitsis usuõpetus sunduslik. Schweitsis kantakse rahwakoolis piiblitlugusid ette, aga seda kantakse nõnda ette, et seda niihästi juudid, katoliiklased, adwentistid ja kõik teised üheskoos kuulata wõiwad. See ei ole sunduslik koolile, ei ole ka õpetajatele mitte sunduslik. Missuguse korralduse põhjal seda tehakse, see on iga kantoni iga koolikonna enese asi. Nimelt ei ole Schweitsi seadus mitte nõnda kitsas. Schweitsi seadus ei kirjuta mitte karwapealt ette, kuidas üksikasju korraldada, waid seal on paljalt üldised juhtmõtted seaduses kokku wõetud. Iga kanton, wõi iga iseseisew linn talitab seal oma äranägemise järele selle üldise seaduse raamis. Et see nõnda on, selle tunnistuseks olgu näituseks see, et seal on kantonid, kus rahwakoolis natukene üle neljatuhande tunni aastas on; on aga kantonid, kus tundide arw üle kolmeteistkümne tuhande ulatab. Ja mõlemad täidawad seda seadust nii, et liidu walitsus wõi Bundesrat seadusest üleastumise ehk seaduse mittetäitmise pärast neile midagi teha ei wõi ega teha ei taha. Nõnda on siis ka piiblitoo ja nende usuasjade piiblist ettelugemisega. Seal ei tehta asja jaoks mitte niisugust propagandat wõi kihutust nagu meil. Kui meie meelde tuletame endisi aegu, kus meie rahwakool Saksa kirikuõpetajate, landstoa ja ritterschafti käsutada oli, kui Karl Robert Jakobson, kes ise usklik inimene oli, nagu tema kirjadest näha, seitsmekümnendate aastate lõpul ja kaheksakümnendate aastate algul liialdatud usuõpetuse wastu wõitles, siis tundis sellega kogu ärksam rahwaosa kaasa. Sellest paistis, et sel ajal meil väga palju usuõpetust oli, väga palju usku koolis õpetati. Ja et seda palju õpetati, siis tuli selle tagajärjel ka tuntud usumäratsemine esile. Mul on üks juhtumine sellest usumäratsemisest meeles. See iseloomustab hästi, kui väga mittekohane härra ministri arwamine siin oli, et rohkema usuõpetuse andmisega usumäratsemise wastu wõidelda wõib. Ma tahan

toonitada, et just sel ajal õpetati seda koolis hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni. Sel ajal käis ajalehtedest sõnum läbi: Tahkurannas oli üks abielupaar usust nõnda aru saanud lugedes piiblist: „kui sinu ihuliige sind pahandab, siis on parem kui sa selle enesest ära heidad, kui et see su küljes on. Parema silmata või kõrwata taewa saada, kui et nende läbi põrgu minna.“ Tahkuranna abielupaar oli sellest niiwiisi aru saanud, et naine oma käe maha las kis raiuda. Ta pani oma käe paku peale ja mees raius kirwega käe otsast maha. Aga raiumise juures saadud walu tõi ka aru pähe, ning warsti asetati naine sõiduriista peale ja wiidi Pärnu arsti juurde. Ma elasin sel ajal poisikesena Pärnus ja mäletan seda lugu. Ma elasin sel ajal poisikesena just selle liikumise seas ja seal samas, kus ta praegu weel möllab. Ma tean, olen isiklikult inimesi tunnud, kes usumäratsemise all, liialdatud usutunde all oma mõistusenatukese kaotasid ja tänapäewani ilma selleta on. Olen inimesi näinud, kes põrandal maas rullisid, wärisid „usulikkude tunnete“ all. Ja kui härra haridusminister seda sellega põhjendada tahab, tehes usuõpetust keskkoolides sunduslikuks õpeaineks, et sellega usumäratsemise wastu woidelda, siis olen mina mõju suhtes hoopis teisel arwamisel. Mul oli wõimalus möödalinud talwel lühikest reisi läbi nende kohtade teha, kus ma poisikesena usumäratsemist tundma õppisin, ja ma pean ütleva, et see märatsemine nüüd küll enam niisugune ei ole: ei rullita enam, ega ei wäriseta ja ei raiuta enam käsi küljest ära. Kuid märatsemine kestab edasi, selle wastu ei mõju mitte usuõpetus, waid loodusteadus, üldse teadmine, mis inimeste silmad lahti teeb. Mul oli juhus seal ühe 18. aastase nooremehega kõneleda, kes kogu oma koolitarkusega platsis oli, kel kõik see teadusewara alles wärskelt käes oli, mis ta koolist oli saanud. Minu imestus ei olnud mitte wäike, kui ma nägin, kui wähe see noormees loodusteadusest teadis. Tema seisis täitsa sellel alusel, et Mooses lõi maailma ja maailm seisab kindlalt oma aluse peal, ja kes seda liigutada tahab, nagu minusugune, siis ei ole mitte waja temast lugu pidada, see ei kõlba Riigikogu liikmeks ega mujale. Darwinist ei teata seal weel mitte nimegi. . . . Kui tahetakse seal ja üldse meie maal usumäratsemistele ja lahkuskudele wastu astuda, siis ei ole mitte usuõpetus see abinõu, millega seda teha võib, waid selle wastu peab astuma

teiste abinõudega — silmade selgitamisega. Härra haridusminister tähendas siis weel selle peale, et kui tahetakse koolis usku õpetada, siis see weel dogmade õpetamine ei tarwitse olla, waid see võib olla niisugune religiooniline või usuline moraal, ilma milleta rahwas hukka läheks. Härra minister luges ise ette Ameerika koolimehe kirja, mis kõneles, nagu mina algkooliseaduse arutuse juures teile Pestalozzi töödest mõne lause ette lugesin. Seal näidati, et kõlblust ja moraali ei saa mitte wärside ega salmide abil õpetada, waid seal tuleb härradel ministritel, kooliõpetajatel ja lastewanematel moraali ja kõlblust ette elada. Pestalozzi ütleb seda selgete sõnadega, kuna Ameerika koolimehe kiri seda omalt poolt kinnitab. Ma lugesin weel täna Schweitsi kooli korralduse kõrgeid mõtteid ja püüdeid koolide kohta ja ei leidnud midagi usuõpetusest. Näidatakse ka seal abinõusid, millega neid kõrgeid silta kätte saadakse, kuid selle juures puudub usuõpetus. Nende maade rahwad ei seisa kõlbliselt mitte madalamal, kui teistel maadel, näituseks meie maal. Nii ei tohiks sellest seisukohast waadates keegi öelda, et usuõpetus just see abinõu või wahend on, mis kõlbliseks teeb. Härra minister awaldab wõi deklareerib, et usuõpetuse all ei mõelda mitte dogmaatilist usuõpetust, waid mõeldawat midagi ilma selleta, see on midagi usulist, mis selle aseaine või „Ersatz“ olema peab. Ma küsin kirikuõpetaja härra Lattik'u käest, kas tema sellega nõus on? See võib ju ka olla, et tema isiklikult sellega nõus on, aga ma olen kindel, et kaks- või kolmsada teist kirikuõpetajat sellega nõus mitte ei ole, ei luteriusu õpetajad, ega ka apostliku koguduse õpetajad. Kui nad usku õpetama hakkawad, siis ei võiks nemad kuidagi sellest põhimõttest kinni pidada, et nemad mitte usuõpetust konfessionaalsele alusele ei seaks. Waid nad jääksid sellele alusele, mille peal nad senni usku on õpetanud. Ehk ma panen ette, et härra minister siin kindlalt tõendaks ja tunnistaks, et kui seadus tõesti wastu wõetakse nagu walitsus ette paneb ja need sõnad wälja jäetakse, mis wõimaldab, et usuõpetus koolidele sunduslik oleks, et meie siis pärast ometi selle peale toetada võime, et usuõpetus ei tohi mitte dogmaatiline olla. „Estoonias“ ja teistes sarnastes kohtades, kus see küsimus kõne all olnud, olla õige rohkesti rahwast koos wiibinud. Rahwa rohke kokkuwoolamine ei tähenda aga weel seda, mis sellega siin

üteldakse. Köietantsijad, kaarditargad jne. tõmbawad ka rahwast kokku, aga mitte just kõige arukamad ei peata seal. Ma olen kuulnud, et üks teatud proua, mis ta nimi on, seda olen ma ära unustanud, ettekuulutaja jne. on. Selle proua juures käia wäga palju rahwast. Kel iganes võimalik on 300 marka maksta, on juba seal käinud. (J. Kana (töer.): Kas ta waestele muidu ette kuulutab?) Ma ei tea mitte, kas ta waestele ilma rahata ette kuulutab, kuid jõukatele peab ta küll wahest muidu ette kuulutama, et neid sellega seda rohkem enese juurde meelitada. Meil on üle maa 200—300 kirikut. Sealt kantslitest jutlustatakse ja tehakse kihutustööd kõige suurema agarusega, nõnda sama palwemajades jne. Ütelge ometi, härrad, kes teie nii selle usuõpetuse poolt olete, kas on ka wastaselt poolt, nende poolt, kes soowiwad, et usuõpetus iga isiku eraasjaks jääks, kas on nende poolt niisugust kihutustööd tehtud? Ma pean ütleva oma partei kohta ja ka teiste parteide kohta, kes siin wastarinnas seisawad, et meie maal ei ole usuwastast kihutustööd peaaegu sugugi tehtud, ei ole sellekohast kirjandust ega ka inimesi, kes seda koosolekul teha oskaksid, nii, et härra Linnamägi, kes teiste ja enese hingeõnnistuse pärast nii mures on, Teie wõite täitsa mureta olla, Teie nisu õitseb. Teie nisu õitseb, aga ta õitseb ainult, noh nii ütelda, taimena, kellel päike ja muld puudub. Lugu on niisugune. Teie teate wõib olla rohkem selle mehe nimest, kes omal ajal katoliku kiriku sunni all pidi wanduma, et maakeri ei liigu, aga kui ta üles tõusis, ütles ta; aga ta liigub siiski. Ja waadake, tänapäewal meie usume juba kõik, et ta liigub. Ka Teie, härra Linnamägi, ei kahtle selle juures. Ja ma ütleksin siin, et peasi, mille poolt meie siin oleme, et usuõpetus, wõi usk iga inimese enese asjaks jääks, et kool mitte koormatud ei saaks, et ka „see mõte liigub“. Kas see rahwahäälendamine — referendum, mida teie soowite, kas ta toob paremaid tagajärgi wõi ei too, hoolimata sellest jääb see liikumine liikumiseks, mis seda küsimust päewakorralt ära langeda ei lase. Härra Amberg, ma küsin Teie käest, Teie olite ülikoolis, kui palju on nüüd neid inimesi, neid Teie noori sõpru, kes tõepoolest nõnda usuwad, nagu Teie räägite, et usuõpetus koolis peaks usklikuks tegema? Ma küsin Teie, härrade parempoolsete käest, kui palju teist igal hommikul, kui ta üles tõu-

seb, põlwele peale langeb ja palub? Ma usun, et neid inimesi peab küünlatulega otsima ja tulega ei leia teie neid ka mitte. Härra Hünerson ka mitte nende liigist ei ole. Ma lõpetan sellega ja tähendan, et meie oma endise seisukoha juurde jääme, ja kui meie mitte selle juurde ei jääks, siis oleks see täiesti arusaamatu ja loogika puudus, sest et meie usuõpetust algkooli ja rahwakooli juures eitanud oleme.

O. Amberg (kristl.): Austatud Riigikogu liikmed! Kui ma sõna wõtan praegu kristlik-rahwaerakonna keskkomitee ja kristlik-rahwaerakonna Riigikogu rühma nimel, siis ainult selleks, et neid wäiteid, mis siin pahemalt poolt ja tsentrumist ette on toodud usuõpetuse wastu, ümber lükata näitustega. Esimene põhjus, mis ette toodi minewal korral, kui see seadus I lugemisel oli, siis pidi see nii olema, nagu oleks usuõpetuse kooli sisseseadmisega midagi põhiseaduse wastu tehtud. Räägiti, et see käia meie... (Wahel hüüe: Põhiseadus!) ... põhiseaduse § 11 wastu. Mina julgen seda eitada, sest et põhiseaduse § 11-dast ei ole seda näha. § 11-das on öeldud, et Eestis on usu ja südametunnistuse wabadus. Kui meie nüüd niisuguse wormeliga, nagu rahwaerakond esinenud on, usuõpetust koolides sisse tahame seada, et usuõpetus olgu koolile sunduslik, kooliõpilastele ja õpetajatele aga mitte sunduslik, siis näeme, et siin ei ole mitte sellega tegemist, nagu käiks see usu ja südametunnistuse wastu. On täitsa wabaks jäetud kooliõpetajale walida, kas ta tahab usuõpetust anda wõi mitte. (M. Martna (sd.): Aga riik peab maksma!) Jah, härra Martna, riik maksab tantsu eest ka ja maksab ka mõne teise asja eest, mida rahwas mitte ei soowi. Kas teie teate ka, et maal rahwas küsib, miks miljonid antakse teatrite toetuse peale välja, kuna usuõpetuse peale algkoolides aga mitte kopikatki ei anta. See peaks ka teil teada olema. Eks rahwahäälendamisel enamus siin näita, kellel õigus on, kas on rahwal siin õigus nõuda usuõpetuse andmiseks koolis riigi poolt abi. Eks seda näe. (J. Piiskar (is.): Kas adventistidele ka tahate anda?) Edasi on § 11 öeldud: „Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikka tegusid, olemata usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks awalikka kohustusi“. Et riigi poolt abi peaks antama usutunnistuslikkudele ühingutele, seda ei ole kusagil kristlik-rah-

waerakond nõudnud, aga kristlik-rahwaerakond nõuab kindlasti seda, et usuõpetus kooli peab jääma, sest et selle kahe aasta jooksul, kus usuõpetus on algkoolidest wälja jäetud, moraal ja kõlblus on langenud, seda ei saa keegi eitada. (Pahemalpoolkärä.) Seda loeme meie peaaegu igapäew ajalehtedest, kuidas alaealiste kurjategijate arw kaswab. Härra Martna, millega seda seletate ja millega seletate seda, et sel ajal, kui mina wallawõi külakoolis käisin, niisuguseid asju ette ei tulnud. (L. Johanson (sd.): Härra Amberg, lugege parem, mis Toots koolis tegi.) Teiseks peapõhjuseks, mille pärast tuleb usuõpetus koolist wälja heita, toodi ette, et luteriusu kirik liiga suurele wõimule pääseb, kui usuõpetus sisse seatakse. Ma usun, et need ajad, kus kirik wõimul oli, ja kuningaid kaitses, on kadunud. Meie ei pruugiks siin olla kartuses, et demokraatlikes riigis kirik saaks wõimule. Weel üks põhjustest, mis siin ette toodi ja iseäranis härra Martna poolt I lugemisel toonitati, oli see, et kuritegewus Eestis, kus sunduslik usuõpetus oli, mitte vähem ei ole kui Prantsusmaal, kus ta mitte sunduslik ei ole. Mul statistilisi andmeid käepärast ei ole, aga ühte asja tahan ma siin alla kriipsutada, mida ma juba enne tähendasin, et alaealiste kurjategijate arw Eestis wiimaste aastate jooksul palju suurem, kui Prantsusmaal. (Pahemalt poolt: Millega seda tõendate?) Ma tõendan sellega, et moraal ja kõlblus on koolis langenud. Sel ajal, kui mina wallakoolis käisin, olid meil kooliõpetajad igatahes tublimad ja moraal ja kõlblus kõrgemal järjel. (Pahemalt poolt ja keskelt: See on kelkimine. Millega seda tõendate?)

Juhatama hakkab esimees **J. Kukk**.

(M. Martna (sd.): See on isiklik arwamine.) Ei sugugi, mina ei käinud sel ajal mitte üksi koolis. Lõpuks, härrad pahempoolsed, kui teie olete juba otsuse teinud usuõpetust mitte kooli sisse wiia, ja seda põhiseaduse peale põhjendate, mispärast kordate teie seda põhiseaduse paragrahwi keskkooli seaduseelnõu § 3-das. (M. Martna (sd.): Et Teid mitte kiusatuse sisse wiia.) Härra Martna, Teie tahate rahwale midagi peale sundida, aga eks rahwahääletamisel rahwas ise näita, mille poole ta rohkem hoiab ja kas see põhiseaduse wastu käib. (J. Wain (sd.)

hüüab midagi wahelle.) Härra Wain, ma ütlen Teile midagit muud — Teie pahempoolne naaber olla inimesi hoiatanud, et ärge minge ennast üles andma, et kõik, kes ennast üles kirjutasid, need saadetakse teinepoole Narowat, ja kui sealt tulewad need siia, siis saada nad kõik maha notitud. Waat' seda on räägitud. (Wahelhüüded.)

J. Piiskar (is.): Ma ei wõtnud sõna mitte selleks, et kaasa lüüa selles ägedas usuõpetuse lahingus. Meie rühm on oma seisukoha juba I lugemisel selle küsimuse kohta awaldanud ega leia põhjust seda seisukohta rewideerimisele wõtta. Ma juhin ainult tähelepanu selle peale, et kui keskkooli-seadust tahetakse wastu wõtta sel alusel, millele on kawatsetud rajada Eesti koolikorraldust üldse, siis ei saa siin teist seisukohta olla, kui see, mis on wastu wõetud algkooli-seaduses, sest muidu ei oleks enam ühtluskooli. Kui algkooli-seaduse § 1 määrab ära kooli laadi, et algkool moodustab ühtluskooli I järgu ja keskkooli-seadus päris järjekindlalt ütleb, et keskkool moodustab selle II järgu, siis on see sel teel wõimalik, kui nad üksteisega kokkukõlas on. Ja kokkukõlas peaksid nad olema ka selles küsimuses, kuidas nad waatawad usuõpetuse peale. Kui algkooli-seadus ütleb selge sõnaga, et algkool on ilma usuõpetuseta, siis järgneb sellest, et ka keskkool peab olema ilma usuõpetuseta.

Mina tahtsin aga paar märkust teha rkl. Martna wäidete kohta. Ma ei pannud tähele, kas ta kõneles enese wõi rühma nimel, aga lõppude lõpuks on see ükskõik. Tema wäitis, et maksuta keskkool olla raske läbi wiia selle tõttu, et raha ei jätkuda ja et weel ei olla isegi algkool täies ulatuses läbi wiidud; sellepärast ei wõida seda ka keskkooli juures nõuda. Minu arwates ei saa sarnaseid järeldusi kuidagi wastuwõetawaks pidada, et kui ei ole läbi wiidud algkooli korraldus täies ulatuses, siis keelab see maksuta keskkooli korraldamist. Meie arwates ei tohi see ju põhjuseks olla, keelduda keskkooli-seadust sarnasena wastu wõtmast ja läbi wiimast, nagu ta olema peab, waid tuleb abinõusid otsida, et algkooli hakataks paremini korraldama.

Mis puutub algkooli-seadusse, siis on ta rajatud maksuta kooli seisukohale. § 2 ütleb otsekohe: Kool on maksuta; § 18 läheb sealt sammu edasi ja ütleb: kui waesuse pärast ei suudeta last kooli saata,

siis peab kohalik kogukond hoolitsema tema koolipääsemise võimaluste eest. Nende võimaluste abil tuleb loomulikult mõista peale maksuta kooli veel kõike seda, mis õpilasele tarvis on kooliskäimiseks. Sinna kuuluvad õpeabinõud, sinna peab ka kuuluma tarbekorral toit, riided, teise sõnaga — ülespidamine jne. Tähendab, algkool on rajatud täiesti maksuta kooli alusele terwes ulatuses. Ja ma kordan veel, et kui seda senni ei ole läbi viidud, siis on see halb, ja tuleb ainult rõhutada ja nõuda, et seadust täi- pealt täitma hakataks. Edasi leiame meie § 85, kus hoolekogudest jutt on, et hoolekogu ülesandeks on muuseas: Koolimaja terwishoiu korraldamine, waesemate õpilaste varustamine riietega ja jalanõudega. Tähendab, toetamise põhimõte on üldjoontes juba algkooli-seaduses Asutawa Kogu poolt ära otsustatud ja Riigikogu peaks keskkooli-seadust luues samale põhimõttele truuks jääma, kui tema üldse tahab kooli ühtluskooli alusele rajada.

On väga imelik, et just sotsiaaldemokraatide poolt võidakse rõhutada, et ei ole tähtis wõi tarwilik praegusel silmapilgul nõuda maksuta keskkooli. Ma ütleks veel rohkem ja nimelt: senni, kui ei ole maksuta keskkooli, ei wõi ühtluskoolist üldse juttu olla, sest keskkooli pääsemine on kehweamatele kihtidele raskem kui algkooli. Algkoolid on suuremalt jaolt maal, sellega vähemalt suuremale osale kodanikkudele kättesaadavamad. Seal, samuti ka linna algkoolides ei ole suurt raskust toitlusküsimuses, sest wanematel on võimalus leiwakoti ja toitmise eest sel ehk teisel teel hoolitseda; niisamuti ka riiete ja jalanõude, ning õpetarwete küsimuses. Wiimased lähewad vähem maksma, sest algkool tarwitab neid vähem ja nad on odavamad. Kõik need nõuded on aga keskkooli juures juba palju suuremad. Keskkoolid asuwad linnas. Ei saa linna saata last — ma ütleks: noort inimest, sest õpilased, kes keskkoolis käiwad, on märksa wanemad — neid ei saa enam saata sarnastes riietes kooli, nagu neil algkoolis võimalik oli käia, nende enesetunne ei lubaks ka seda mitte. Siin tekiwad juba paratamata märksa suuremad kulud, linnaelu nõuab seda iseenest, õpeabinõud on palju kallimad. Siis edasi — korter. Maal langeb korteriküsimus iseenesest ära, sest õpilased leiawad kas kooli juures maksuta korterit wõi käiwad kodus. Linnas on aga selle poolest palju raskem, eriti praegu, kus

korteriküsimus üks terawamatest küsimustest on. Sellepärast ei suuda just kehweamad wanemad omi lapsi keskkooli saata, sest nad ei jõua nende ülespidamise eest hoolitseda. Ja kui peale maksuta kooli ka veel teiste wajaduste rahuldamise teel õpilastele wastu tulla ei katsuta, siis on keskkool kehweamate õpilaste eest sama hästi kui kinni pandud. Niisuguse seisukorra arendamist oleks wõinud wahest küll ennem paremalt tiwalt oodata, kui sealt, kust ta praegu tuli.

Selle seaduseelnõu esimesel lugemisel tähendasin ma selle peale, et kooliraha ei moodusta õieti kuigi tuntawat osa koolide ülewalpidamiskuludest. On ju teada, et weneaegsed keskkoolid kui ka linna- koolid wõi, nagu neid hiljem nimetama hakati, kõrgemad algkoolid, tarwitasid kooliraha ainult oma erisummadeks, millel ei olnud suuremaid ülesandeid, waid tarwitati kooli sisemise korraldamise peale: teatawate õpeabinõude peale, wäiksemateks toetusrahadeks õpetajatele, ehk jälle ekskursioonide ja reiside peale, jne. Üldse kulutati kooli õperaha kooli sisemise majapidamise tarwiduste täitmiseks, kuna aga kooli üldine ülespidamine tuli ikkagi teistest allikatest.

Ma ei tea kahjuks mitte, kuidas see praegu üldiselt korraldatud on, aga ma tean, et mõnel pool on ka praegu keskkoolid sellel alusel, et kooli ülewalpidaja annab tähtsamate wäljaminekute jaoks tähtsamad summad ja õperaha tarwitakse ainult kas õpeabinõude peale ehk sisemiste vähem-tähtsamate kulude katmiseks. See näitab, et koolirahast ei tule nii suurt summat, mis kooli ülewalpidamist võimaldaks ja mille äräjätmine tähendaks mingisugust suurt kulu riigile. Oleks väga huwitaw, kui haridusministeerium andmed esitaks, kui palju Eestis kooliraha kokku tuleb, siis meie näeksime, et see summa sugugi nii suur ei ole. Ja kui eelarwe arutamisele tuleb, siis wõtame meie endile ülesandeks näidata, kust neid summe eelarwest maha kärpida wõib, mis selle tõttu riigile sisse tulemata jääwad, et kooliraha ära jääb. Ma kordan aga veel, et ilma selleta ei saa olla juttu mingisugusest ühtluskoolist ja ei saa olla mingisugust võimalust keskkooli pääsemiseks kehweamatel rahwakihtidel.

Ma puudutan paari sõnaga veel ühte momenti, mida ka ei tohi silmast lasta ja see oleks nimelt see, et kui keskkool maksuline on, siis loomulikult wõib tea-

taw osa kehwi õpilasi sinna sel teel pääseda, et tarwitatakse koolirahast wabastamise meetodi. Kuid sel on ikkagi teatava armuanni kõrwalmaik, ma ütleks isegi, see on teataw kerjamine ja kas siis tahetakse klassiwaheid koolipõllul eriti terawamõjuliseks teha. Kas ei tuleks mitte tulewast seltskonda niisuguses waimus kaswatada, et need kodanikud ühtewiisi end inimestena tunneks. Miks tahetakse wahet teha rikaste wanemate laste ja teiste, kehwmate wahel, kes ainult esimeste armust koolipingi otsa peale on saanud. Kui tahetakse Eestis kooliasja üldse korraldada, siis peab tingimata maksuta keskkooli wõimaldama, et ka need, kes kuuluwad kehwmate kihtide hulka, keskhariduse juurde pääseks.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed. Mina panen ette § 3 järgmiselt wastu wõtta:

„§ 3. Awalik keskkool on emakeelne.

Märkus 1: Õpilaste emakeel arwatakse nende rahwuse järele.

Märkus 2: Wähemusrahwuste lapsed wõiwad soowi järele õpetust saada ka riigikeelses keskkoolis. Muudel juhtumistel wõib laps mitte-emakeelses koolis õppida ainult mõjuwatel põhjustel, mida otsustab kohalik maakonna wõi linna kooliwalitsus.“

Põhjused oleksid lühidalt järgmised: meil on maksuta keskkooli wõimatuse kohta siin juba mitme rühma esitajad kõnelenud. Kui aga wiimane kõneleja tähendas, et igal juhtumisel, kui meil see ka wõimalik ei ole, meil siiski maksuta keskkool tuleb anda, siis on see ainult põhimõtte seljas ratsutamine. Mis aitab siis kõrgeid põhimõtteid luua, kui meie neid lihtsalt ei jõua teostada. Nüüd ütelda, et kooliraha siiski mitte wälja ei tee, et meie oma alghariduse kulused jõuaksime katta, siis teeb see ometi wälja mõnikümmend miljonit. Meie ei saa mitte hädatarwilikka summe kokku, kust peaksime meie need summad wõtma, mis keskhariduse peale lähewad. Teiselt poolt pean tähendama, nagu ma seda juba esimesel korral tegin, et koolirahast wabastamise teel meil wõimalik on kehwmaid, kuid andekaid lapsi toetada. Nüüd ütleb aga eelkõneleja, et see olewat mingisugune kerjamine, kui üksikud lapsed koolirahast wabastatakse. Kui Teie tõesti

hindate inimese au wäärtust selle järele, kui palju tal raha on, siis see wist küll meie demokraatliku riigi kodanikude mõtetega kokku ei käi. Kui mõni sõjaajal rikkaks saanud ja nüüd mööda uulitsaid wedruwankril ümber kihutab, siis ei ärata see minus mingisugust austust, kui mina temast waesem olen. (Pahemalt poolt: Tõnissonist ei ole keegi üle.) Minu arwates ei oleks igatahes mitte tarwilik meie noortele seda mõtet sisse kaswatada, et sa oled kehwa — ja sellega alatu. (Pahemalt poolt: Kes tahawad seda siis ütelda?) Mis see kerjamine siis tähendab, millest teie kogu aja kõnelesite? Teie tahtsite wist ikka seda tähendada, et kui sa palud ennast koolirahast wabastada, siis see sinu kohta alandaw on. Kui meie nüüd omale selgeks teeme, et meie rahwusliku kultuuri huwid nõuawad, et meie andekad, kuid kehwad lapsed õpiksid ka keskkoolis, siis wõime meie neid koolirahast wabastada, mis meie rahwuslike kohustuseks on. Kui meil see põhimõtteks saab, et meil andekaid lapsi wabastatakse koolirahast, siis wõime ka pärast vähem kehwmaid koolirahast wabastada, ja see oleks nagu autasu andekusele. Nagu ma waremalt juba ette tõi, on arwustiku järele 25%, kes, nii ütelda, oma andekuse poolest üle keskmise käiwad. Kellel äga raha ei ole, ega ka andekad ei ole, need ei pruugi ju sugugi keskkooli astuda, need wõiwad mujal õppida, nad wõiwad wäga sündsad kodanikud olla, ka siis, kui neil keskharidust ei ole. Ja sellepärast ei maksa meil seda põhimõtet just nii taga ajada ja wõiksime sellest paragrahwist sõna „Maksuta“ wälja jätta.

Mis usuõpetusse puutub, siis on see küsimus tõesti mingisuguseks propaganda asjaks ühel kui teisel pool muutunud. Pahempoolsed kaaskodanikud arwawad sellest nagu mõnda põhimõtet luua ja organiseeriwad mingisugust ristisõda usuõpetuse wastu. (M. Martna (sd.): Milles seisab see ristisõda?) Noh, ma ei ütle, et nüüd härra Martna oma humaanse seisukohaga usuasjus nende ristisõdijate hulka kuuluks. Ma räägin nendest, kes juba algkooli-seaduse juures sellest suure põhimõtte küsimuse tegid ja nüüd seda küsimust kordawad keskkooli-seaduse juures — nemad teewad sellest tõesti mingisuguse spordi, et rahwast päästa usuõpetuse hädaohust. Minu här-

rad, päästke palju muud häda küüsis, kuid jätke see usuhäda puutumata. Meil ei oleks wist kahjulik, kui meie lahutaksime kahte asja: üks asi on usk ja teine asi on kirik. Usk on inimese hingeelu funktsioon wõi hingeelu lahutus. Kas teie olete mõni suur ratsionalist, wõi mõni suur intellekti austaja ja kui käre ka teie oma põhimõtetes ei oleks, ega teie sellepärast usust üle ei saa, kui hingeelulisest iunktsioonist. Abhängigkeitsgefühl, see on õieti nagu iseenesest mõistetaw rippu-wuse tunne. See istub iga inimese hinge sees ja teil ei maksa sugugi selle üle nüüd kõnelda, kas üks wõi teine usklik on wõi mitte. Teie mõtlete selle juures ikka kirikut, aga kirik ei ole muud kui usuelu maine awalduskuju. (Segased wahelühüded pahemalt poolt.) No, mis ma niisugusele nüüd hakkam seletama. Mul on kõigest 10 minutit aega. Aga ma ütlen teile, kui teie nüüd õieti kuulete, et need, kes usuõpetuse wabaduse poolt on, muuseas ka rahwaerakondlased, nõuawad riigi ja kiriku lahutamist, siis teie rääte, et seal on 2 asja, mida mitte ei wõi ära segada. Meie, kui rahwariiklased, ei wõi mitte lubada, et kirik, kui usu-line organisatsioon, ennast maksma paneks riiklises elus. Meie ei taha mitte, et kirik oma mõju awaldaks riigielu kujundamisel. Nõndasama ei soowi meie ka, et riik wahele segaks inimeste usuelusse. (M. Martna (sd.): Üsna meie seisukohalt.) Sellepärast siis waadake, kui teie natuke kaugemale loogiliselt mõtleks, siis tuleks teie sinnasamasse, kus mina olen. Aga waadake, teie raiute ikka kangesti kiriku wastu ja unustate ära, et teie siin kõnelete usu wastu. Kui teie nüüd seda silmas peate, et meil, wabadel Eesti kodanikkudel, kes nüüd täiesti demokraatliselt mõtlewad, olulikka wahesid ei saa olla, siis katsuge kõrwaldada need eksiollused, mis siin mõtteid nagu segawad. Ja selleks on siis tarwis, et meie usuelu awalduste peale mitte kui kirikliku elu nähtuste peale ei waata, waid et meie inimestele wabaduse jätame uskuda wõi mitte uskuda üht wõi teist wiisi, ilma et meie seal hakkame mingisuguste doktriinide wõi põhimõtete nimel wahele segama.

Ja kui meie nüüd ütleme, et jätame ometi nendele kaaskodanikkudele, kes tahawad oma lastele usuõpetust anda, wabaduse seda teha, siis ütlete teie, et see on 10 tuhande marga küsimus iga klassi kohta. Lugu on aga nõnda, et meie ei

hakka ju mitte hindama, mis arwab üks wõi teine kodanik õpeainetest. Üks soowib rohkem loodusteadust, teine on ülepea algusest saadik humanitaarse ja klassilise hariduse poolt jne., aga teataw kokkulepe üldhariduslikkude kui ka kutsekoolide peaõpeainete kohta saawutatakse ometi. Selles mõttes ei maksaks kellegi enesetunnet ja rahwusliku julgeoleku tunnet ärewile ajada. Kui teatud hulk inimesi ütleb, et nende meelest on õige, kui nende lapsed saaksid üldises awalikus riigi koolis usuõpetust... (L. Johanson (sd.): Riigi kulul.) Ma ütlen, et kui üks kodanik, kes ei ole loodusteaduse poolt, maksab oma maksusid kooli heaks niisama kui see, kes humanitaarteaduste poolt on, siis ei ole mitte wõimalik ütelda, et sina tahad usuõpetust, mina ei ole mitte usuõpetuse poolt ja mina ei pruugi sellepärast maksta, siis maksab ometi teine selle heaks, mille poolt sina oled. Kui see usuõpetus niisugune asi oleks, mis juba iseenesest kõlwtatu ja halb, siis meie wõiksime wastu olla, aga kui te wähegi haritud ja kultuuriinimesed olete, siis teie ometi ei saa tõendamata tulla, et usuelu awaldused ja selle juures ka usuelu asjade kultuureimine oleks midagi kõlwtatut. Seda wõite teie ainult harimata, arusaamata inimesele kõneleada, kes sõnu ja selle tähendust ei hinda.

Kui meie nüüd kui kultuuriinimesed ütleme, et usuelu awaldused ja nende kultuureimine ei ole iseenesest midagi halba, waid on sügawalt põhjendatud inimese hingeelus, siis on meil ometi väga kerge kokku leppida ja ütelda, et lubame igauhele, kes soowiwad oma lastele usuõpetust anda ja rohkem usulisi tundeid kultuureida, wastawa wõimaluse.

Õeldakse, see olewat hädaohtlik, isegi meie rahwa terwisele. Rkl. Martna tõi siin väga weriseid juhtumisi Tahkurannast, mis tõesti on sündinud seal 40 aasta eest. (M. Martna (sd.): Teie mäletate seda isegi.) Minu wend oli just seal talus ja sellepärast tunnen seda asja väga ligidalt. Aga ega see siis weel ei tähenda, et kui usuline määratus ennast nii imelikult awaldab, nagu oleks siis kõik usuelu awaldused niisama määratsulised. Mitte sugugi, need inimesed, kes sarnase määratsuse ohwriks langenud, kes wahest kas wõi krambi saawad, need on oma närwikawa poolest niisugused, et nad on kas joomise küüsi wõi mõne

muu eksessi küüsi langenud. See ei ole mitte ainult usuõpetuse kõrvaldamise teel kättesaadaw, ei ka mitte loodusteaduse õpetamise teel, waid seal on wäga palju teisi asju, mis wõiks appi wõtta. Aga kui teie waatate hulga hingeelu — Massenpsühologie — siis teie näete, et rewolutsioonid, millest meie läbi oleme käinud, — need on kõiksugu liikumised, need on suuremalt jaolt hulkade hingeelulised nähtused. Mõne teise wahendi kõrvaldamine, nagu praegu näib olewat usuõpetuse kõrvaldamine koolis, see on niiwõrd wäike arusaamatus, et Eesti rahwaesitus selle peale rippuma jääda ei wõi. (Wahelhüüded.) Noh, protua, ütlen, et kui Teil midagi ütelda on, siis tulge ja seletage. (M. Martna (sd.): Nagu oleks Teil üks arusaamise peale patent.) Kuulge, Teie toote asju ette, millel siin selle küsimusega mingisugust ühendust ei ole. (M. Martna (sd.): Teie arusaamise järele.) Kui teie wõtate meie rahwa hingeelu üldiselt, siis peate teie tunnistama, et kirikuskäijate hulk on just rewolutsiooni ja sõja järele kaswanud, usulise liikumise elawus on just nüüd suurenenud, aga mitte sellepärast, et ta koolides on. Ümber pöördult, teie wõite inimesi seestpidi lagedaks teha kui teie neilt wõtate usuelu kultuuri, aga teie ei saa tühjusega mitte rahwast kaswatada. Las rahwal tõusewad teised hingeelulised tarbed, aga ärge neid käest ära wõtke. Õige kujukalt wõite teie omale ette kujutada seda, mis wahe on praegu meie rahwa ja usuõpetajate-linnalaste wahel. See on sama wahe, nagu öeldakse, et Lääne linnakultuuri hingeelu on suurelt osalt...

Juhataja **J. Kuk**: Kõneleja, Teie aeg on ümber.

J. Tõnisson (rhw.): ...intellektualismi, mõistuse mõju all. (Wahelhüüded: Spengler kõneleb tühja juttu.) Seda ei ütle mitte ainult Spengler, waid teie wõite wõtta siin uuemad hingeteadlased, kes sama tõendawad. Ma ei ole mitte Spengleri uuri nud, aga teie wõite wõtta sotsiaal-pedagoogid ja sotsiaal-filosoofid uuemast ajast, ja teie näete, et see kõik kokku käib sellega, et meie rahwa suurema hulga hingeelu on weel sellel seisukohal, kus mitte ainult mõistusega kõike ei saa seletada. Sellepärast ei ole mitte võimalik ütelda, et meie peame usuelu elimineerima, siis meie terwendame rahwa hingeelu, waid

meie peame rahwale andma wõimaluse elada oma elu, nõnda nagu iseäranis põlluharija rahwa hingeelu seda on. Inimene ei saa mitte kõike mõistuse abil otsustada, waid ta waatab, — kes põllu peal töötab, — sagedasti üles taewa, ja ei tea mitte, kust ja kuidas see tuleb, tema usub, et midagi on, mis ta saatust määrab. Seesugune maarahwa hingeelu on see mõju, mis praegu usuõpetust kannab.

J. Lattik (kristl.): Lugupeetud rahwaesitajad! See paragrahw, mille ümber waidlused keerlewad, ei ole mitte wäga suur ja sellest näeme meie, et sagedasti wäiksed asjad wõiwad suurte tülide põhjuseks saada. Aga see paragrahw sisaldab siiski wäga põhimõttelisi küsimusi ja sellepärast on arusaadaw, kui rahwa saadikud siin poolt ja wastu sõna wõtawad. Kõige pealt tuletan ma seda meelde, et kui praegusel silmapilgul ei saa mitte kaasa hääletada selle sõna „maksuta“ poolt, siis ainult puht praktilistel põhjustel. Meie ei tahaks mitte riiki teha katsejaamaks. Kui meie oma keskkoolis teeme katseid kooli maksutaks teha, siis teie teate wäga hästi, et Wenemaal kõik, mis enne maksuta tehakse, pärast rohkem maksma peawad, ja sellepärast ei taha meie mitte sarnaseid katseid teha. Kui aga tahetakse wõimalust anda kõigile anderikastele kehwestele õpilastele keskkoolis õppida, siis on üks suur wõimalus olemas, et meie alandame neile kooliraha ehk wabastame neid täiesti õpemaakstust, sest täitsa maksuta keskkooli meie praeguste olude juures ülewal pidada ei suuda, waid oleksime sunnitud keskkooli eest õperaha wõtma hiljem, ja see oleks wast siis juba 10 korda kallim.

Järgmine sõna, mille üle siin waieldi, oli „ilma usuõpetuseta“. Ma tuletan meelde, wäga austatud rahwasaadikud, kui omal ajal waieldi algkooli-seaduse juures, siis esimene projekt, mis ette pandi, oli, et algkool oleks ilmalik. Härra Martna poolt pandi ette — kool olgu ilma usuõpetuseta. See ettepanek läks läbi. Nüüd on meil ligikaudu 3 aastat algkool ilma usuõpetuseta olnud, ja meil, kui asjatundjatel, on nüüd täieline õigus küsida, kas see on elust läbi löönud, wõi on ta jäänud paljaks deklaratsiooniks. Üksainus pilk meie rahwakooli, algkooli, õpetab meile järgmist elutarkust, et meie peaksime edaspidi ettevaatlikumad olema üksikute wäikeste määrustega, milledega mitte midagi kätte ei saa. Iga Rügikogu

liige tunneb väga hästi, missugusel seisukohal meie rahwakoolid praegu asuvad. Kas kool on täiesti ilma usuõpetuseta? Kindlasti ei ole. Ühes koolis on õieti kõik wana wiisi, kooliõpetaja õpetab edasi ja ei saa selle eest mingisugust eraldi tasu, teises koolis õpetab kooliõpetaja iseäralise tasu eest, ja kui lastewanemad talle ette heidawad, mis eest ta tasu wõtab, siis on juhtumisi olnud, kus kooliõpetaja kingib selle raha jõulupuu heaks ehk mingisuguseks muuks otstarbeks, kolmas kooliõpetaja, kes sugugi ei õpeta oma koolis, kus ei ole usuõpetust, on lastewanemate, ümbruskonnaga halwas wahekorras. Neljandas koolis õpetab kooliõpetaja, kes ise täiesti usuõpetuse wastu on. Et head wahekorda luua ümbruskonnaga, on ta sunnitud ühte ainet õpetama, mis täiesti tema arusaamise wastu sünnib. See on täiesti wägiwaldne ja täiesti loomuwastane ja seda loomuwastasust põhjendab sõna „ilma usuõpetuseta“, sest tegelik elu räägib sellele risti wastu. Algkooli kooliõpetajad on raskendatud seisukorras, sest nad on sunnitud talitama oma parema tundmise ja tahtmise wastu, on sunnitud wastu oma tahtmist tundi andma. Siis, teie tunnistate, et see paragrahw ei ole nende wabaduseks antud, waid on dogmaatiline ning sünnib inimesi, et nad oma õigust ei saagi kaitsta, kui tema tahab oma ümbruskonnaga hästi läbi saada. Lugupeetud rahwaesitajad, tegelik elu näitab, kuidas sellega lugu on olnud meil siinamaani rahwakoolis ja meie tahame seda jälle keskkooli sisse tuua. Ma ütlen teile, kui rahwakoolis wõitlewad wanemad oma laste usulise hariduse eest, siis astub keskkoolis weel üks üksus tegurina wõitlusväljale. Need on kooliõpilased ise. Sest keskkoolis ei ole mitte ainult tegemist wäikeste lastega, kellele seda küsimust oma arwamise järele wõib ära seletada, waid seal on tegemist inimestega, kes endale kindlaid sihtjooni tahawad luua, kes tingimata tahawad selgusele jõuda usuliste küsimuste üle. Nad loowad endile ringid, wõib olla salajased, kus nad neid küsimusi arutawad, kus usuliste nõuete üle arutatakse ja usuliste küsimustega tegemist tehakse. Oleks loomulik, et õpilased wastust nõuaks oma haritud kooliõpetaja käest, aga mitte ei oleks sunnitud väljaspoolt kooli minema omale usulises hariduses rahuldust nõudma. Wõib olla ka koguni pöranda alla pugema. Sarnasel juhtumisel on loomulik, et sarnasel usulisel arenemisel

need inimesed niikaugele määratsema hakkawad, kui neil ühtegi asjatundjat ei ole, kes neid juhib. Siin komisjoni aruandja tähendas, et see ankeet, mida haridusminister toime pani, et see ei olla mitte küllalt õiglane. Ta olla, nagu ma stenogrammist nägin, — ma ei olnud kahjaks mitte siin sel ajal, — ette toonud Wiljandist, et seal mõjuwõimuline isik ühe kooli juures on öelnud, et tema tahaks näha, kes seal koolis usuõpetuse tunnis ei käi! Siin wõin ma härra Annusson'ile rahulise südamega ütelda, et Wiljandis keskkool on olemas, kus kooli direktor on, kes õpilasi ära kasutab selleks, et neile kaudselt nõu annab usuõpetusest eemale hoida. Ta läheb klassi ja seletab poiste, et kui teie usuõpetuse tunnis ära jäete, selle eest ei karista teid keegi, ega ei anta ka teile sellel alal eksamid. Poisid teewad sellest loomulikku järeldusi ja nii on see direktor kooli sellel alal 40% wiinud, kes usuõpetust ei õpi. Wõib olla, et härra Annusson tunneb isegi neid kohti, kus selle wastu on kihutustööd tehtud. Pean ütleva, et meie usulisi küsimusi maha matta ei suuda, et usuõpetus jääb keskkoolidesse, ma ütlen, elawa surnuna ja et ta seal kord uuesti üles tõuseb ja meil aasta kahe-kolme pärast sellega rohkem tegemist on, sest seal ei seisa meie ees mitte algkoolilaps, waid seal seisab meie ees juba mõtleja noormees, kellel ei ole mitte üksi leiwaküsimus huwi äratanud, matemaatika wõi füüsika, waid kes ka usulises hariduses huwitatud on. On suur ekstsiarwamine, kui meile ette heidetakse, nagu oleks see meie — kes meie otse risti usuilmawaate cest wõitleme — eriasi kaitseda usuõpetust koolides. Ma pean seda kategooriliselt tagasi lükkama ja ma wõiksin ette tuua näituse, et isegi teie ridades, sotsiaaldemokraatide hulgas, küll kirjanikka ja inimesi on, kes lahutawad väga selgesti kirikut kui organisatsiooni riigist, kes aga usuõpetuse alal hoopis teisele seisukohale asuwad. Mul on siin käepärast huwitaw raamat, mida on kirjutatud 5 sotsiaaldemokraati kooliõpetajat Saksamaal siis, kui Saksamaal just usuõpetuse küsimuse üle arutati ja seal sellega kõikide meeled ärewile aeti. Siis kirjutasiid 5 tegelikku kooliõpetajat selle raamatu ja seletasiid seal, et nemad oma partei programmi punkti mitte nii mõista ei wõi, — usk on eraasi, — nagu tähendaks see tingimata seda mõistet, mis meil siin on, kool ilma usuõpetuseta, et usuõpetust olla

ei tohi. Nemad kirjutawad, et see terwe küsimus on pööratud walele poolele ja seda ei otsusta mitte poliitika erakond, waid see on puht pedagoogiline küsimus. Kui tarwis on kirikut riigist lahutada, siis otsustawad seda poliitikategelased, aga kui tarwis on harida usulist ala, mis inimese hinges on olemas, siis jätawad nad omale wabaduse, kuid ütlewad, et „Die weltische Schule muss mit Religion sein“ ilmalik kool peab usuõpetusega olema. Nemad põhjendawad ja ütlewad, et seda nõudwat rahwa minewik, rahwa tulewik... (W a h e l h ü ü e r k l. J. K a n a (töer.) poolt.) Ma pean tähendama härra Kana'le, et wahelhüüded minuni ei kosta, sest akustika on siin väga täbar ja wõib olla, et meie ükskord need majahitajad kohtusse kaebame, see wõib kõik väga hästi olla. Rahwa kultuuri ja tulewiku pärast ei wõi meie mitte seda teha, nii kirjutawad sotsiaaldemokraadid, sest terwe meie rahwa kultuur on nii läbi põimitud usuküsimusega, usukunsti arenemisega, usumuusikaga, et meie sellega murraks tema oma minewikust lahti, ja meie usuõpetust koolist wälja tõmmata ei tohi. Teiseks ütlewad need sotsiaaldemokraadid-kirjanikud, et meie ei tohi ka seda teha mitte oma rahwa tulewiku pärast, sest nemad kirjutawad, et usuõpetuse andmisel koolis on suur moraalne tähendus, sest sellega kaitseme noorsugu, et ta wälja minnes koolist ja wäljaspool kooli mitte ei satuks musta ebasusu wormidesse, et seal mitmed spiritistid, mitmed ettekuulutajad ei tuleks nende mõtteid segama. Nad ütlewad, meie ei suudaks seda wastutust meie noorsoo eest kanda. Kui meie wõtame keskkooli õpilase haritud kooliõpetaja käest ära, arendame teda wäljaspool kooli, siis juhime meie teda metsiku algwormi juurde, mis nimetatakse „Wilde Anfangsformen“ ja sealt peab tema peale algama, kuna meie teisiti temale paremaid wormisid wõiksimme anda. Seda kirjutawad inimesed, kelle erakond täielist usuõpetuse wäljahitmist koolist nõuab, sest nad on tegelikud koolimehed. Rootsimaal pidas mõne aja eest sotsiaaldemokraat-peaminister kõne, kus ta usulist haridust koolis kaitses. Ja sotsiaalministerium lisas seal ühe usuõpetuse tunni nädalas juurde. (M. M a r t n a (sd.): K a s t a o l i k o n g r e s s i l ?) Ei, ta pidas kõnesid Stokholmis. (M. M a r t n a (sd.): K a s T e i e i s e s e a l o l i t e ?) Ei, ma lugesin seda ajalehest, sest mul pole wõimalust niipalju

wäljamaal reisida, kui Teil. (S e g a n e w a h e l h ü ü e J. L u i g a (töer.) poolt.) Sina oled palju suurem usklik, kui seda ise arwad. (Üldine naer. J. L u i g a (töer.): L a t t i k ' u u s k u m a e i o l e.) Näha on, et Sa väga palju ära oled unustanud, sest Lattik'u usku pole olemaski. (S e g a n e w a h e l h ü ü e J. L u i g a (töer.) poolt.) Waata, armas doktor, meie korraldame seda asja weel nõnda, et Sina ja mõni teine weel koolipinki istub ja õppima hakkab.

Lugupeetud rahwaesitajad, Hollandis on kõige huwitawamad wõitlused usuõpetuse pärast käimas, Hollandis ei ole riigikoolides usuõpetust. 1920 aasta määrusega anti õigus Hollandis igaihele erakoole awada, kelledele pealegi riik abiraha annab ja riik annab seda abiraha niipalju, et erakoolid omal kõik kooliõpetajad wõiwad pidada, isegi ka usuõpetuse andjad. Praegu on Hollandis erakoolidewõrk niiwõrd suur, et ta praegusel momendil riigi kooliwõrgule väga suureks konkurendiks on. Nüüd tõsteti riigikoolis küsimus üles usuõpetuse sissewõtmise üle ja arwati, et vähemalt piibllilo õpetamist wõiks riigikoolides lubada, et mitte erakoolid täielist wõimu enda kätte ei wõtaks. Austatud rahwasaadikud! Ma ütlen, et kui meil lubatakse igaihte erakooli awada ning kui nende erakoolide kuld riik kannab, siis tuleks meil niisamasugune nähtus ilmsiks. Praegu oldakse meil väga waenuline erakoolide wastu, just kui endisel Wene walitsuse ajalgi. Meil ei armastata erakoolisid sellepärast, et erakoolis on laiem piir ning wõimalus õpilaste hingeelu harimiseks. Kui ka meil luba antaks igalühel erakooli awada, siis wõin ma selle peale kihla wedada, et erakoolidewõrk palju suurem saab, kui riigikoolide oma. (S e g a n e w a h e l h ü ü e k e s k e l t.) Kas teie tõesti arwate, et sotsialism usuõpetust ei tunne, siis olete küll väga targad, kui arwate, et see juba niiwõrd tegelik reaalelu on.

Need oleks näitused, mis ma wäljaspoolt ette tuua tahtsin, et keskkoolide seaduse juures usuõpetuse küsimust paremini walgustada. Kuhu peawad aga need õpilased minema, kes ankeedi järel usuõpetust tahawad? Meie kool ei tohiks mitte muutuda asjaks, mille kallal ainult katseid tehakse. (S e g a n e w a h e l h ü ü e J. K a n a (töer.) poolt.) Ma arwan, et härra Kana, kui tegelik kooliõpetaja, teab väga hästi, et kui tal koolipoiss

kätte usaldatakse, et temal siis selle koolipoisi juures pole tarwis ühte külge wälja arendada, waid tema peab koolipoisi terwena oma kätte wõtma. Kui mina Teie koolipoiss oleks ja Teie mind näituseks ainult rehkendama õpetaksite, siis ma teeksin Teile juba teisel päewal jalad alla, nii et Teie ei tea, kuhu kaoks, kui Teie mind igakülgselt kaswatada ja harida ei oska.

Siin on nii wäga palju kordi ette toodud usuõpetuse küsimuse juures wäiteid, et meil wäga palju uskusi on, ning sellepärast wäga raske on usuõpetust koolidesse sisse wõtta. Härra Piiskar näituseks tõi siin ette adwentista. No, ma ei usu, et härra Piiskar'il adwentistide käest wolikiri taskus oleks nende usu eest wäljaastumiseks. (J. Piiskar (is.): Ma ei usu adwentista.) No, midagi Teie ikka usute? Kui Teie neid ei usu, siis usute vähemalt Wenemaa sisse. Kui kindel see usk on, seda ma küll ei tea.

Meil on ikka ja alati seda ette toodud, et meil palju uskusi olla. Mina aga pean ütleva, et see asi nii hull ei ole ja hirmul on alati suured silmad. Ameerikas on wäga palju uskusi, isegi protestandiusu liikisid on kaheteistkümne ümber, ning peale selle mängiwad suurt osa weel juudid, ning neil on isegi koolides laupäewane päew wabaks jäetud. Mitmel maal on usuõpetuse tunnid ära määranud peaaesjalikult kahewõitlus katoliiklise ja protestantlise ilmawaate wahel. Iseäranis suur on see wõitlus Schweitsis, kus wäga palju mõlema ilmawaatega inimesi üksteise kõrwal elamas on. Kui meil nüüd tullakse ja ette tuuakse seda uskude rohkest ja isegi keegi tunnistas, et päästearmeegi olla juba siin. Päästearmee ei ole kunagi konfessionell olnud, see wõtab igast usust inimesi wastu, kes ennast aga kohustawad printsiipide alla heitma, mida päästearmee omaks tunnistanud. (Segane wahel hüüe J. Kana (tõer.) poolt. M. Martna (sd.): Mina ütlen seda, et päästearmee on ka usk.) No, waadake kui halb on, kui head akustikad ei ole, selle läbi jääb niipalju asju kuulmata ja minul, kui usuteadlasel, oleks see wäga huwitaw kuulda olnud. (M. Martna (sd.): Puu lukk ette panna!) Puu lukk ei pea midagi kinni, härra Martna! Usu rõhkustega ei maksa meil kedagi hirmutada, see küsimus ei ole meil weel mitte nii põnew ja on lihtpraktiline küsimus. (M. Martna (sd.): Aga mida Teie referendumiga nõuate?) See on põhimõtte küsimus ja

kuidas usuõpetuse tundisid korraldada ehk missuguse kawa järele käia, seda ei saa Riigikogus ette kanda ja otsustada. See on puht-pedagoogiline küsimus ja jääb pedagoogide lahendada. Siin on kaks spetsialisti usuasjus. Teie, härra Kana, kes Teie nii palju ja ägedalt wahele hüüate ja mina, kuid siiski oleks meid liiga wähe selleks, et usuõpetuse andmise kawa wõiksimise ära otsustada.

Järgmine põhimõtteline küsimus, mille ümber nii palju piikisid on murtud, on ikkagi see paragrahw meie põhiseaduses, mis riigi ja kiriku lahutamise kohta kõneleb. Selle paragrahwiga on hirmus palju fuuroori ja efekti tehtud, kui kõneldakse, et meil kirik ja riik lahutatud ja et neil teine teisega mingit tegemist enam ei ole. Siin kujutatakse ette, et kui riik ja kirik lahutatud, et siis asuwad kõik kirikuliikmed kuhugile mujale, kas wõi mõne teise tähe peale elama ja nii kui ei oleks nad mitte enam sellesinatse riigi kodanikud. Kui see wahekord niisugune on, siis kuhu teie lugupeetud rahwasaadikud, panete need usklikkude kodanikkude hulgas, keda praegu nii armuta teistest eraldatakse ja mis teie mõtlete nendega peale hakata, kui neid vähemalt 95% on? Mina ei kujuta endale riiki mitte nii ette, nagu oleks see mingisugune organism, kuhu kuuluks ainult post, politsei, ehk inimestele riiete ja söögi walmistamine, waid minu arwates on riik wõim, mille alla kuuluwad kodanikud terve oma hingeliste ja elu awaldustega ja sellepärast ei saa neid inimeste hulki, kel usutunnet on ja selle harimist nõuawad, mitte ignoreerida ja neist mööda minna. (J. Kana (tõer.) kõneleb koha pealt wahele. Kärä.) Kuulge, härra Kana, Teie olete ikka kange mees, kui wahele räägite, aga olge hea ja astuge kõnetoolile ning kõnelege ka siis, mina istun Teie asemele ja kuulan rahulikult. Tulge kindlasti.

Kui kiriku ja riigi lahutamine Saksa maal päewakorras oli, siis ütles selle kohta Fr. Naumann järgmist: „Mina ei kujuta endale riigi ja kiriku lahutamist mitte nii ette, nagu oleksid need kaks abieluinimest, kes sõimates ja riieldes üksteisest lahku lähewad, waid ma kujutan enesele riigi ja kiriku lahutamist nii ette, nagu lähöksid seal lahku kaks inimest, kes selle juures tunnistawad, et neil on isikliste huwide kõrwal ka üldised huwid, nende lapsed, kelle eest hoolt tuleb kanda ja sellepärast täiesti lahku minna ei saa nii, et neil üksteisega mingit

tegemist ei ole.“ Samuti on ka lugu kiriku ja riigiga, sest siis oleks meil tõepoolest kakleja abielupaar. Ja kes on siis see rahwas, kes teatawaid wõimisi, haridust ja kaswatust selle lahutatud paari lastele peab andma?

Üksikuid õpeaineid ja programme ei saa meie mitte parlamentlisel teel ära otsustada. Õpekawad ja ka usuõpetuse kawa peawad koolimehed kokku seadma. Kuigi riigi ja kiriku lahutus seaduse järele sündinud, tegelikult ei saa meie sellest mitte nii pealiskaudselt üle. Ma usun, kui meil täna, näituseks küsimuse alla tuleks muusika, siis peaks, meie lugupeetud esimees, esiteks kõnelejate häält järele proowima, kas neil kuulumist ja muusika annet üldse on, et nad seda küsimust suudaksid lahendada. Samuti ei saa meie pealiskaudse wõttega otsustada usuküsimust meie keskkoolides, sest keskkoolis on meil noorte inimestega tegemist, kel enam-wähem kindel ilmawaade kujunenud ja kui meie nende juures usulised küsimused täiesti lahendamata jätame, siis jääb nende hinge tühi koht, mille eest nad meid mitte ei täna.

Lõpuks toon weel ühe küsimuse. Siin on ette heidetud, et kas usuõpetus üldse sünnib teiste õpeainete hulka oma sisu ja mõtte poolest, mis nii ütelda, teed näitab kaugeate aadete walda. Tema ei kuulu nende ainete hulka, mis silmaga näha. Niisugune seisukoht ei ole mitte õige. Usk kuulub samuti paleuste ja aadete walda, nagu muusika, kunst jne. On inimesi, kellele need midagi ei ütle ja kellele neid tarwis ei ole kultiveerida, kuid on ka inimesi, kellele need kallid on. Kas neid tarwis on kultiveerida, need on puht-pedagoogilised küsimused, mida siin omale erialaks keegi teha ei tohi ja nende kallal tundide kaupa waielda. Nad jäägu pedagoogide otsustada. Et ristiusu õpetus oma sisu poolest eitaw oleks teadusele ja et tema takistaks muud õpekawa, see on täiesti mõttetu, sest ristiusu õpetus ei õpeta midagi muud, kui inimese hinge wääramata wäärtust, nimetab hinge kadumata osaks. Kui meile seda koolis õpetatakse, et meie hing kadumata, siis ei takista see meie haridust, ei seo meid kinni, ei pane meile telliskiwi jala ümber, waid edendab meie haridust, süwendab ja teeb meid wabaks. Seda kõike ei saa ristiusu wastu mitte ütelda. Meie oleme sellepärast nii umbkõtti sattunud ja seda wäga sagedasti ja niikaugele läinud, et meie

ainult minewikku arwustame, ka ristiusu minewikku. Aga inimesed, kes ainult minewikku arwustawad, unustawad sagedasti ära teisi asju ja nimelt käesolewat aega ja ka tulewikku. Tulewiku küsimusest olete Teie ennast, härra Martna, ka juhtida lasknud, kui Teie selle lause siia sisse tõite, meie minewikku arwustades. Kuid Teie, härra Martna, oma poega kaswatades ja temale naha peale andes, arwustate seal juures kindlasti ka tulewikku. Ehk kui härra Ernits näeks, et ta poeg wiina jooks, siis seisab temal tulewik kindlasti silmade ees, ära nähes, et wiinajoomise pahe pärastnoole wäga suureks wõib minna. (N a e r.) Meie oleme minewiku arwustamise all olnud. Terwe meie olemasolu on minewiku arwustamine. Ka selle riigikoguhuone awamisel tuletasime endi minewikku meelde. Ka usuõpetuse küsimuse juures oleme minewikuga seotud. Kui Teil on õigus minewikku arwustada, siis on mul ka õigus seda teha. Ka teisi asju on koolis minewikus wäga halwasti õpetatud, weel halwemini kui usuõpetust. Usuõpetust wõib aga ka wäga hästi õpetada. Mina ei leia mitte, lugupeetud rahwasaadikud, et need seletused, mis siin ette toodi ja mille waral tahetakse keskkoolis sedasama dogmaatilist lauset maksma panna ilma usuõpetuseta, et need püsima jääwad. Elu ise reguleerib seda kõike ära. Dogmaatiline lause ei lahenda kunagi suurt elulist küsimust, mis on nii ligidalt seotud pedagoogika nõuetega, kus tahetakse inimestele näidata ja õpetada nende hinge määramata ja suurt wäärtust. Ja kui ikka weel keegi sellele wastu waidleb, et see õpeaine ei ole sünnis koolikawasse, siis lubatagu ühe pildiga lõpetada: kui meist keegi Tallinna linnale läheneb, siis paistawad talle kõiksugused kõrged olewused silma, paistawad korstnad ja katused, ka kirikutornid. Ja Teie, härra Martna, ei saa mitte ütelda, et need tornid Tallinna linna rikuwad, et nad seda maastikku inetuks teewad. See pilt on meeldetuletuseks selleks, et kui meie õpeainete hulgas on asju ja aineid, mis meile teed näitawad paleuste walda, et siis mitte ei tulda ütlema, et need inimest rikuwad, teda wäiklaseks teewad, waid ümberpöörduvalt, usuõpetus aitab tõsta aadete ilma, aitab harida terwet inimest. Inimene on ainult siis waba, kui ta ka usuliselt haritud on.

J u h a t a j a J. K u k k: Kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.20 min.

Peale waheaja algab koosolek kell 7.35 min.

Koosolekut juhatab esimees **J. Kukk**.

• Sekretääri kohal abisekretäär **J. Bergman**.

Juhataja **J. Kukk**: Riigikogu koosolek jätkub.

K. Ast (sd.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui ma käesolewa seaduse § 3 kohta sõna wõtan, siis ainult selleks, et naari lausega peatada usuõpetuse küsimuse juures. Seal juures ei taha ma muidugi mitte esile kutsuda sarnast tormi ja tuld, nagu see korda läks härradel Amberg'il ja Tõnisson'il, ma ei suuda ka põlema süüdata sarnast ilutulestikku, nagu seda tegi härra Lattik, kes kõneles enne mind. Ma katsun väga kokkuwõtlikult ja kuiwalt awaldada mõningaid seisukohti, mida wast sennised eelkõnelejad alla kriipsutanud pole.

Kõige pealt aga üks kõrwaline küsimus. Härra Tõnisson kõneles sellest, mis wahe on õieti usu ja kiriklikkuse wahel, kuid ta rääkis nii üldlausestes, nii tumedate sõnadega, et minule see kõne ja seletus meelde tuletas teile kõigile wast tuntud Wilde „Tokerjaid“. Kuid ühest wõisin siiski aru saada, nimelt sellest, et härra Tõnisson kindlasti wahet teeb kirikluse ja usulise tunde wahel. Tema arwates on usuõpetuse koolidesse kandmine selleks tarwilik, et kaswatada usutunnet, — kui lubatakse tarwitada wõõrakeelist sõna — religioositeeti, et seda inimestes alal hoida. Aga ma tahaks küsida härra Tõnisson'ilt ja ka härra Lattik'ult, kes ka umbes sarnasel waatekohal püsib, kuidas wiisi tahate teie usuõpetuse koolidesse wiimisega kaswatada inimeses religioositeeti. Mida tahate teie koolis õpetada usuõpetuse nime all, kas on üldse wõimalik usulisi tundeid, religioositeeti inimeses kaswatada ja alal hoida ja, kui sellest eeldusest wälja minna, on seda siis wõimalik teha usuõpetuse andmise teel? (J. Tõnisson (rhw.): Kultiwööri da tahame meie seda.) Kultiwööri koguni arwate seda usuõpetuse andmise teel, aga ma arwan, et Teile wist paremini teada on, mis õpetatakse praegu usuõpetuse nime all koolides ja kuidas seda õpetatakse. (J. Tõnisson (rhw.): Meie seda enam ei tee nõnda.) Teie ei ole wist, härra Tõnisson, sarnane optimist, et Teil julgust oleks uskuda, et edaspidi usuõpetuse andmine koolides teisiti sünnib, kui senni. Kes on siis need

usuõpetuse andjad? Rkl. Lattik, kes enne mind kõneles, maalis kohutawa pildi sellest, kuidas meil praegu usuõpetust koolides antakse. Usuõpetust antawat kõikides algkoolides sellest hoolimata, et algkooliseadus seda teisiti ette näeb. Ma ei tea, kas see tõendus õige on, aga oletame, et see õige on. Kuid milline on siis see usuõpetus, mida praegu antakse. Härra Lattik ise näitas, et see väga armetu ja saamatu usuõpetuse andmise wiis on, mis meie koolides praegu tarwitusel, ta rääkis, et seda annawad osalt inimesed, kellel selleks mingisugust hufwi ei ole, kellel omal täiesti usutundel puuduwad, kes usuõpetust õpetawad oma südametunnistuse wastu. Paljud teewad usuõpetusega ainult sellepärast tegemist, et ümbruskond neile seda peale sunnib. Härra Lattik järeldeb ühest ainsamast sõnast kõike seda pähet, nimelt et algkooliseaduses seisab sees lause „kool on usuõpetuseta“ wõi „kool on ilmalik“, kuidas see seal õieti oli, ei mäleta hästi. Mispärast härra Lattik'u arwates algkooliseadus halwas usuõpetuse andmises süüdi on, seda jättis härra Lattik seletamata. Ta seletas ainult, et hoolimata ilmalikust algkoolist, meil ikkagi koolides usuõpetust antakse. Kuidas wiisi ja mispärast usuõpetust koolis halwasti antakse, seda ei tee härra Lattik meile mitte selgeks. Usuõpetust antakse koolides halwasti sellepärast, et meil ei ole ideaalseid usuõpetuse andjaid, arwan mina, ja kui mõnelt poolt arwatakse, et ideaalsed usuõpetuse andjad wõiksid olla pastorid, siis eksiwad sarnased arwajad väga, nad hindawad meie pastorid wõi pastorkonda liiga kõrgelt. Teadupärast ei ole õpetajad meie kirikupäewadel kokku tulles ühegi küsimuse kallal nii otsustawalt häält tõstnud, kui oma sissetulekute arutamise puhul, ja konwerentsidel ja kõigil awalikkudel kokkutulekutel, kus nad oma kogudustega on kokku puutunud, on sõnalahingud tulnud sellepärast, et pastorid oma huwisid palgaalal küllalt rahuldatud ei tunne olewat. Ma tuletan meelde juhtumist Tartus, kus ühes kirikus, oli see nüüd Peetri kirik wõi midagi muud, lugu sündis, mis ajakirjanduses kaua laineid löi. Nimelt kirjutas kohalik ajakirjandus, kuidas seal kahe pihikonna wahel tüli olnud pastori pärast ja kuidas siis needsamad kristlikud ja kombelikud inimesed oma kirikus end samuti ülewal pidanud, kui omal ajal Olewi kiriku miitingul. Seal olnud jalgadega trampimist, wilistamist ja kära. Kui nüüd lugu niisugune on, et meie

õpetajad oma ameti küljes samuti ripuwad, nagu teisedki palgalised, ainult palga pärast, siis ei saa neid kuidagi eeskujulikkudeks usuõpetuse andjateks pidada. Minul oli elus kokkupuutumine ühe usuõpetuse andjaga. See oli iseenesest väga huwitaw kogudus ja see õpetaja oli omale ülesandeks teinud misjonitöös palju ära teha. See omamoodi ideaalne õpetaja katsus wabameelne olla. Tal olid õpilased juba wanemad inimesed ja oma haridusastme poolest mõned üle keskkooli, mõned keskkooli haridusega. Ja kui tema tuli neile usutõdesid seletama, siis seletas väga huwitawalt, väga asjalikult sellest näituseks, et meie ei wõi Kristust, Jumala poega kirjatähe taoliselt Jumala pojana wõtta. Ta tegi meile selgeks, et see on ainult piltlik ütetus, et ta Jumala poeg oli selles mõttes, et ta arwas Jumala tahtmist maa peal kuulutawat. Ka on see meile iseenesest arusaadaw, et wee ja leiwa kaudu pattusid keegi andeks ei saa. Nimetas meile ka seda, et reformeeritud kirikus isegi lahkarwamised selle kohta on, kas wiin wõib wereks minna ja leib ihuks. Kui ta oma seletuse oli andnud, ei jäänud kuulajatel lõppude lõpuks muud üle, kui küsida, mis teie siis tõeks peate. Armulaua kaudu pattusid andeks ei saa, see on ainult sarnane usuline talitus, mis ka ära wõiks jääda. Kui tema nii suure hulga oli rääkinud, siis tõusis küsimine, mida tema siis ise õieti usub, wõi milles seisab tema usk. Tema wastas: usk olewat tarwis mitteharitud inimeste jaoks, mitte meie jaoks, kes meie sinna olime kokku tulnud, waid usk olewat tarwis suurte hulkade jaoks, rahwa jaoks. Pärast oli mul juhus kuulata seda sama õpetajat kantslis kannatamise nädalal. Siis pidas ta oma jutluse samuti kantslit maha, nagu kõik teisedki õpetajad, wõi nagu kõige fanaatilisemad õpetajad, rääkides Kristuse werest, mida tema meie pattude eest on walanud. Kui nüüd õpetajate eneste keskele on uus aeg oma arusaamisega tunginud, kus õieti meie usuwara hoitakse, kui sinnagi on ilmalik teadus sisse tunginud, kui sellele aluspõhjale, millel usuelu baseerima peab, praod on seltskondliste rewolutsiooniliste liikumiste poolt sisse löödud, no mispärast arwawad siis härrad usuõpetuse kaitsejad, et pragusid ei ole mitte löödud, mispärast arwawad ka nemad, et usk pidawat ka nüüd weel olema inimesel ainukeseks wõi vähemalt tähtsamaks teejuhatajaks, ilma milleta kõrwale wõiwat kalduda ja pimeduses

hulkuda. Igatahes ei saa need, kes räägiwad tühjast kohast, nagu öeldi, et „mida meie paneme selle tühja koha asemele, mis usuõpetuse kõrwale jäämisega tekib“, ei saa need tühjast kohast kõnelejad ometi mitte salata, et ei ole mingit tühja kohta. Meie seltskond on juba nii kaugele arenenud, et neil pastorid-teenäitajaid mitte tarwis ei ole. Seda näete ka teie, väga auwäärilised kristlased, juba sellest, et teie Eesti Riigikogus, hoolimata sellest, et teil Riigikogu walimiste ajal weel väga suured trumbid käes olid, nimelt seesama trump, millega tahate praegu rahwahäaletamisele minna — õieti öelda, teie kogu ei ole siin protsentuaalselt liiga suur. Kui tõesti meie rahwas nii väga usu järele januneks, kui meie rahwas tõesti tunneks ennast ilma usulise kepita olewat, siis oleks Teie käsi walimistel palju paremini käinud. (W a h e l h ü ü d e d p a r e m a l t p o o l t.) Ah soo, teie tahate siis ütelda, et teie kui puhtad kristlased ise ei suuda seda korda saata, aga et teil on head käsilased. Ja seda nähtawasti teie, härra Amberg, toetasi-tegi, kui teie suure paatosega lõpetasite oma kõne, millest meie kõik nüüd kuulma pidime, et oodake aga rahwahäaletamine ära, siis teie alles näete, kus on enamus ja kus on vähemus. Mina ei kipu ennustama, kuidas wiisi rahwahäaletamine läheb, missuguseid tagajärgi ta annab. Wõib olla, teie tõepoolest näitate, wõib olla ei näita teie midagi. Aga iseäralik on igatahes see, et teie rahwahäaletamise eel, rusikaga lüües selle rahwahäaletamise tuleku puhul wastu kantslit, ometi sõdite ihu ja hingega selle eest, et käesolewal juhtumisel päästa seda paragrahwi, wõi liikata seda paragrahwi kõrwale, mis kõneleb sellest, et keskkool on ilma usuõpetuseta. Teie ei olnud siis weel ise, härra Amberg, kui rusikaga wastu kantslit lõite, selles kindel. (O. A m b e r g (kristl.): Siin on kaks seadust!) Ja peale selle, härra Amberg, kui nüüd lugu nii oleks ja ongi, et tõepoolest teie kõik oma käsilased kokku ritta seades seda tormi ja tungi rahwa seas läbi wiite, usuõpetust kooli wiies, noh, mis siis oleks sellega sündinud, kas olete siis suure pedagoogilise wõidu kätte saanud? Kas teie tõesti seda arwate? Kas on siis nüüd see rahwahäaletajate kogu see, kes meile tõde peab ilmutama? Kas sealt peab siis tõusma see täht, millele teie kummardate? Lubage, härra Amberg ja teised auwäärilised härrad, kas kooliprogrammi kokku-

seadmine, kooli õpeainete äramääramine on küsimus, mis meie võime käte ülestõstmisega, referendumiga ära otsustada. Minule tuleb see lugu meelde, kuidas wiisi, ma ei tea, kas see igatahes õige on, aga räägiti, et krahv Ignatjew'i ajal üks komisjon oli korraldatud, kes pidi ära otsustama, missugune ortograafia Wenemaal peab maksma. Siis see komisjon oli käte ülestõstmisega otsustanud et Groht on ikka kõige õigem. Niisama oleks väga iseäralik, kui meie näituseks klassis mõnda tõde laseksime hääletada, kui õpetaja hääletamise teel laseks mõnda tõde kindlaks teha. Teie võite ju usuõpetuse hääletamise teel kooli wiia, aga et teie sellega oleks tõe taewast maha toonud, noh see arwamine jätke küll kõrwale. See on küll wist selge, mis pärast usuõpetus iseäranis keskkooli kawasse ei peaks mahtuma, see on, austatud usuõpetuse kaitsjad, iseenesest mõistetaw ilme, kui meie juba kord algkooli oleme ilma usuõpetuseta sisse seadnud, siis peaks keskkool loomulikult ilma usuõpetuseta olema. Just keskkoolis algab kõige suurem sõda usutõdede ja teaduse tõdede wahel. Kui algkoolis alles nelja tehtawikku õpetatakse, kui algkoolis inimestele alles lugemist ja kirjutamist õpetatakse, siis tuleb keskkoolis juba inimesel teaduse distsipliiniga tegemist teha. Ja seal oleks siis nüüd usu ja teiste õpetusainete wahel lausa kuristik tekkinud. Kui loodusteaduse tunnis lapsele loomisteooriat esitatakse, temale maailma loomisest, maakera tekkimisest kõneldakse, on see õpilasele väga huwitaw. sest see tiiwustab lapse arenemist. Kui isegi professor Süssi uurimistega esile tullakse maakera minewikku arutades, siis tunneb ta ka pinda, mille peal ta seisab: see kiirustab tema mõttelendu. Kuid kui sarnase õpetunni järele usuõpetuse mees klassi tuleb ja räägib samadele õpilastele maailma loomisest 6 päewa jooksul, selle järele puhkusest 7-dal päewal, mis peaks siis lapse peas sündima, kui piiblit arwesse wõttes maailma umbes 6000-aastaseks arwatakse. Mis sünnib pärast seda? Õpilastel on wist palju tegemist sellega, et taskurätikut wastu nägu suruda ja naeru tagasi hoida. Kui nad nii juhmid peaksid olema, et sellest komismist mitte aru ei saa, siis peawad vähemalt nad enesele küsimise ette panema, kus pool siis see tõde peaks olema. Tekib hinges kahtlus, mida just kool sinna on asetanud. Pidage meeles, just kool. Wõiks siin ju paljugi

näitusi tuua, kuid jätan seda tegemata, on neid ju siin küllalt toodud. Kui juba algkool on ilma usuõpetuseta sisse seatud, siis, leian ma, ei ole veel mingit moraalses õigust, — kui teie noore inimese arwamisest lugu peate —, usuõpetust sisse seada. Noh need, kes nüüd usuõpetust ilmtingimata tarwilikuks peawad, arwawad sellega päästa moraalses inimest, aga ma tahaks nende härrade käest küsida, mis ajast saadik on siis õieti meie moraalne isik suurde hädaohtu sattunud? Meie oleme elanud ilmasõja üle. Käesolewat sõdade järku ei suuda isegi wõrrelda teiste sõdade ajajärkudega, mida ajalugu tunneb, wõib wast nimetada ristisõdasid, kuid need sõjad ei olnud, vähemalt nii mõnede ajaloo andmete järele, kaugeltki nii metsikud, nii werised kui käesolewat ilmasõda, millele järgnes mõnes riigis väga werine kodusõda. See sõdade ajajärk oli niiwõrd küüniline, et oleks tõesti wõinud arwata, et inimkond satub moraalselt umbtänuwasse, kuid seda ei olnud mitte. Ei saa seda mitte konstateerida. Meie moraalsed wõimised ei ole nähtawasti mitte wäiksemaks jäänud, vähemalt ei suuda teie midagi ette tuua. Teie wast jooksete jälle mõne Wiljandi lookese juurde, mille autor, kui ma ei eksi, veel praegu Riigikogus istub. Kuid sellest loost ei saa teie ka midagi. Olgugi, et see lugu nii tibatillukene, on ta meie ajakirjanduses imesuureks puhutud. Meil armastatakse ju kärbsesest elewanti teha. Elewandi maalijad on nüüd ette toonud, olewat joodud ja olewat uulitsal lauldud. No kas teie siis mitte ei mäleta, kui kuldnene noorsugu omal ajal sarnasesse seisukorda oli asetatud, et tsiwiil publikum wõi igapäewased kodanikud ei saanud selle meeleeawalduse wastu midagi ette wõtta. Ma mõtlen õnnist korporatsioonide aega Tartus. Meie ei mäleta, et oleks need mõned, nii ütelda üleaisa wiskamises süüdlased, seltskonna roolt hukkamõistmist leidnud. Aga wõib olla nimetate teie ehk seda meie moraalse isiku hukkaminekukuks, et meil olewat alkoholi tarwitamine liiga suureks läinud. Küsida tuleb, kas siis usk on selleks seinaks, mis meile alkoholi wastu tõkke ehitaks. Kas ei ole Kristus Kaana pulmas ka wiina jaganud ja üldse on weel küsitaw, kas meie oleme nii joomatõbesse sattunud, nagu minu parteiseltsimees Ernits arwab. Kui teie wõtaks kätte ja wõrdleks 1914, 1913, 1912 aastate statistikat joomise kohta, — tol ajal oli meil täpipealne sta-

tistika, mida Wene aktsiisiametnikud korjasid — siis selguks ka wist minu parteiseltsimehele Ernits'ile, et ega see joomine praegugi suurem ei ole, kui toll ajal. (J. Tõnisson (rhw.): Aga rumalad.) Usuga seda targemaks ei tee. Ja kas ta nüüd rumalam on wõi mitte, seda on meil Teiega raske otsustada. Igatahes ei ole küll mitte usk ega usuõpetus abinõuks selleks, et meie siin wõtaksime oma, kui nii wast tahetakse nimetada, joomahäigesse sattunud kodanikka päästa. (Wahelhüüe: Aastas peab ikka kord „tipsu“ wõtma.) Üldse on see wäga isäraline ja oma moodi waade, pentsik waade, et need inimesed, kes ütewad endal usutunde olewat, et nemad ainult moraaliselt püsti seisawad ja teised seda ei suuda. Ma tahaks küsida eriti nende härrade käest, kes siin rääkisid arusaamatusest ja nii mõistmatalt põlgawalt käeliigutusi tegid, et kas Nietzsche'oli moraali wõi mitte? Et kas see, kes teie usku nii kõige radikaalsemate sõnadega eitanud on, kes ajaloo tuntud ristiusu wastastest kõige anderikkam ja silmapaistwam ja geniaalsem, kas temal oli moraali wõi mitte? Kes julgeks teist Nietzsche moraali maha karjuma wõi eitada tulla? (Wahelhüüe O. Amberg'i (kristl.) poolt.) Teiega oleks mul kõige otstarbekohatum praegu selle perekonna-seaduse asjus waidlema hakata. Teie arusaamine perekonnast on weel nii weeputuseaegne ja sellepärast ma ei taha endale seda lõbu pakkuda, et Teiega selles asjas waidlusse astun.

Ma tulen uuesti selle küsimuse juurde tagasi, et kas siis tõesti usk on selleks kepiks, mis peab meid moraalsuse teele juhtima. Kui usk ise oleks oma tegudes moraalne, kui kirik oleks ajaloo jooksul moraalne instituut olnud, siis wõiks kiriklane ehk weel mõningase õigusega usu moraali kaswatamisest rääkida, kuid kirik ei ole kunagi moraalne olnud, waid amoraalne on ta olnud. Kirik on ikkagi see, kes on kõige karmimad ja kõige ülekohtusamad asjad õigeks mõistnud. Ka reformeeritud kirik ei ole palju parem olnud. Wõib olla, ei ole reformeeritud kiriku südametunnistuse peal niisuguseid nurjatusi, kui seda oli katoliku kiriku südametunnistuse peal, kuid on ka tema minewikus sarnaseid täppe, mis ametnikudel-kirikuteenijatel põhjust annawad warjata, maha salata ja unustada. Lõpuks see usu filosoofia iseenesest, on tema siis nüüd moraalne? Kas wõib olla moraali-

line üks asi, milles loogika puudub, ja usus, austatud härrad, kõige pealt puudub loogika. Teie ametlikult õpetataw usk — ma räägin praegu ristiusust, ehk teie küll ka arwesse peaks wõtma teisi uskusid, — seisab koos kahest aluspõhjast: esiteks piibel ja tema tõekspidamine ja teiseks uus testament. Kui teie nüüd wõtate kätte piibli tõekspidamise ja wõrdlete seda uue testamendi wõi ewangeeliumi tõekspidamisega, siis teie leiate sealt määratu palju üksteise wastu käiwaid tõekspidamisi ja tunnistusi. Niisamuti on ka nii ewangeelium omaette wõttes, kui ka wana testament ja piibel täis wastolusid. Ja kui üks asi iseenesest mitte loogiline, järjekindel ei ole, siis ei saa tema ka olla moraalne ideaalses mõttes, muidugi mitte igapäewases, labases, turu mõttes. Ristiusk eriti, kes oma praktikas ja oma organisatsioonilises korralduses wäga ülekohtune ja wäga amoraalne on olnud, näituseks wõtame kas wõi usu kiusamiste aegadel — see usk õpetab õieti imelikka ja lubamatuid asju. Kui ilmalikud kohtud on ette näinud süütegusid, siis on nemad ka ette näinud mitmesuguseid karistusi. Ristiusk tunneb süütegusid rohkem, kui ükski ilmalik nuhtluse koodeks, karistus on aga üks, see on põrgutuli, igawene põletamine hammaste-kiristamise keskel. See on see ainu-kene nuhtlus, millega karistakse, olgu siis süütegu pisikene wõi suur. Ole sina isatapja, wõi ole sina kuuenööbi waras — põrgus saad sina ikka ühtemoodi kõrbe- ma. Kuid seesama usk, kes pisematki üleastumist rängasti karistab, kes wahet ei tee suure ja wäikse süüteo wahel, seesama usk on walmis teile kõik andeks andma, kui tema poole pööratakse. Seesama usk annab teile andeks kõik wenna- ja isatapmised ja ainult leiwa ja wee eest. On see moraalne, küsin mina, kas tohib niiviisi andeks anda? Niiviisi andeks andes ei teosta meie mitte moraali, waid ühelt poolt sarnane andeksandmine ja teiselt poolt nuhtlus põrgutulega, need on asjad, mis igale korralikule moraalile näkku lööwad. See on ebamoraal, see on amoraalsus ja muuseas ka selles mõttes wõime meie nendele, kes usu moraalsusest kõnelewad, usu amoraaliseeriwast tegewusest rääkida. Igatahes arwame meie, et niikaua kui meile usuõpetuse andmist koolides wägisi ei ole kaela sunnitud — mida ju meiega ähwardatakse teha — niikaua kui see mitte sündinud ei ole, niikaua meie igatahes loeme

oma kohuseks katsete vastu seista, mis selleks on sihitud, et juba võimalikult rüüd kohe usuõpetust meie koolidesse sisse wiia. (O. A m b e r g (kristl.): Ainult niikaua?) Kui Teie ähwardused, härra Amberg, täide lähewad ja usuõpetus rahwahäälendamise teel sisse seatakse, siis on see ju meie vastu sõdijate suhtes kahtlemata ülekohus, aga meil jääb selle juures teadmine, nagu ma juba enne nimetasin, et tõde Teie rahwahäälendamine ka kätte ei saa ja see rahwahäälendamine ei takista meid selle kasuks töötamast, et uus rahwahäälendamine ehk uus seadusandlik kogu selles asjas meie koolide seadusi jälle parandab.

A. Palwadre (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Riigikogu liikme Martna sõnadest wõis nähtawasti niimoodi aru saada, nagu oleks sotsiaaldemokraatiline rühm maksuta keskkooli vastu. Wähemalt rkl. Piiskar sai nõnda aru, kuigi ta ettewaatlikult küsis, kas ta õieti aru on saanud.

Ma tahan tõendada, et rkl. Piiskar siiski walesti Martna sõnadest aru on saanud. Sotsiaaldemokraatiline rühm on alati maksuta keskkooli poolt olnud. Maksuta keskkooli mõte ei ole mingisugune sotsialistiline mõte, waid on kodanlise demokraatia mõte, sest igas demokraatlikes riigis peawad kõik kodanikud, kes ühesugused oma annete ja wõimete poolest, ühesugustes tingimistes selles suhtes olema, et nendele peaks olema võimaldatud ühine elutee, ühine edasijõudmine.

Kui meile tullakse seletama, et maksuta keskkooli ei saa siiski sisse seada, sellepärast, et meie rahaasjad seda ei luba, siis ei ole meil mingisugust põhjust neid seletusi täie usaldusega wõtta. Ei ole ka siin Riigikogus lähemalt ükski walitsuse esitaja seletanud, mispärast wõimatu oleks rahaasjanduse seisukohalt maksuta keskkooli sisse seada. Meie teame, et igakord, kui sarnastest wäljaminekutest jutt on, mis lähewad laiemate hulkade kasuks, mille otstarb on sotsiaalsete ülesannete teostamine, siis esineatakse alati walitsuse poolt seletustega, et rahaasjandus seda ei luba. Kuid siiski jätkub raha pillamiseks ja pillamise paragrahwid leiduwad tingimata igas eelarwes, wäga võimalik, et ka selles eelarwes, mis meile tänawu aastal esitatakse. Kindlasti on seal jälle kaitsepolitsei peale niipalju miljonid arwatud, mis, wõib olla,

maksuta keskkooli võimaldaksid. Nii ei ole siis siin mitte rahapuudusega tege mist.

Kui härra Tõnisson arwab, et maksuline keskkool iseenesest weel ei takista anderikastel kehwe matel õpilastel edasi jõuda, et rahwas peaks oma wastutulekut näitama ja rahwuslik wastutulek peab kindlustama anderikastel lastel keskkooli hariduse, siis peab küll ütleva, et see mõte ja selle neale lootmine on tühine. Rahwuslik wastutulek sarnaseid asju ei kindlusta. Kui meie jätaks kõik niisuguste ülesannete teostamise rahwusliku wastutuleku peale, siis ei saaks meie mitte neid tagajärgi kätte, mis meie tahaksime. Selle eraalgatuse ja juhuslise toetuse peale lootma jäämine oleks tõendus, et meie ei taha praegu võimaldada kõikidele kodanikkudele keskkooli pääsemist.

Kuid tõsi on, et maksuta keskkool, nagu ta on arwatud esitatud seaduseelnõus, ei rahulda meid mitte. Maksuta keskkool ei tähenda weel, et kõik wõiksid sinna sisse pääseda. Wäga õigelt tähendas meie parteiseltsimees härra Martna, et õperaha on wäikene summa sellest, mis tarwis läheks keskkooli õpilasel, et palju suurem osa wäljaminekutest teeb tingimata õpewahendite muretsemine, elu ülespidamine jne. Esitatud seaduseelnõus ei ole mingisugust wastutulekut näidatud neile, kes oma kulul keskkoolis õppida ei jõua. Sellepärast kawatseb meie rühm wastawate parandustega esineda paragrahwide juures, kus see küsimus kõne alla tuleb.

Paremalt poolt on mõnel korral tähendatud: mispärast ei taheta maksu vastu wõtta, kõik põllumehed ja rikkamad tahawad maksta oma laste õppimise eest. Sarnased wastuwäited ei kaalu mitte midagi. Mina usun ka, et meie põllumehed ja ärimehed wõiksid palju rohkem maksta, kui nad tõepoolest maksawad, aga nemad ei maksa sedagi maksu weel ära. Kui tulumaks mitmeleki kihile praegu raske on, siis ei ole ta seda põllumeestele mitte. Kui põllumehed ja samuti ka parempoolsed ärimehed nii lahke käega on maksude maksmises, siis wõiks Wabariigi Walitsus ka sellest kinni hakata. Meil ei ole maksusüsteem mitte kohaselt korraldatud, wõiks wastawaid liike tugewamalt maksustada ja sealt, wõib olla, saaksime ka niipalju sisse, et maksuta keskkooli wõiks läbi wiia. Igatahes ei ole meie Wabariigi Walitsuse poolt näinud mingisugust kindlat kawa ei maksusta-

mise wiisides ega kulude jaotamises. Sellepärast kõik need hädahüüded, et maksuta keskkool käiks meil üle jõu, ei ole meie rühmale wastuõetawad ja sotsiaaldemokraadid hääletawad kindlasti maksuta keskkooli poolt.

A. Hansen (väljaspool rühma): Paremalt poolt on tähendatud maksuta keskkooli kohta, et nemad ei ole mitte põhimõttelikult selle vastu, et kõikidele kodanikkudele võimaldatakse maksuta keskkool, waid see olla puht praktiline küsimus.

Samuti on nemad teise küsimuse kohta, nimelt usuõpetuse kohta seisukohal, et see ei olla mitte praktiline küsimus, waid kangesti ideaalne küsimus, sest sellest oleneda kuidas nüüd meie rahwa morali kõrgel hoida. Ma tahaksin tähendada, et maksuta keskkooli küsimus on tõesti meie parempoolsete seisukohalt täitsa praktiline küsimus. Siin samas tahaksin ma veel juurde lisada, et parempoolsetel ei maksaks sugugi ka salgama tulla, et ka usuõpetuse keskkooli wiimine neil puhtpraktiline küsimus on.

Härra Tõnisson tähendas siin, et waadake, kui nüüd mõned waesemad õpilased nõrgemate annetega on sunnitud keskkoolist välja jääma, siis wõiwad nad sellepolest ikkagi head kodanikud olla. Aga ma ei tea, kas härra Tõnisson sellega rahule jääb, kui need nõrgemaandelised lapsed jõukamatest kihtidest sedasama teed peaks käima. (J. Tõnisson (rhw.): Mingu!) Tegelikus elus ei ole see aga siiski nii. Tegelik elu ütleb seda, et jõukamad kihid mingil tingimisel ei taha näha seda, et waesemad lapsed wõiks kõrgemat haridust saada. Kuna oma lapsed vähemalt orjakubja hariduse saama peawad. Waadates tegelikku elu ei pruugi meie mitte kaugele minna. Wähemalt mina mäletan palju märkusi, kus öeldakse kui sulasemees oma poja ka, wõib olla, natuke kaugemale on suutnud upitada kui külakool, et siis tuleb naabripere mees ja küsib: „Kus sa wiid selle poisi, mis sa tahad temast saada; Sa tahad temast hobusewarga kaswatada.“ Ma olen niisuguseid märkusi tänapäewani kuulnud. Ja meie on arusaadaw see parempoolsete sõjakäik maksuta keskkooli vastu. See on nende praktiline küsimus ja nimelt sellepärast, et kui ka waesemad inimesed omale kõrgemat haridust wõiwad saawutada, et nemad siis nii mõnegi kraadi oma orjameelsusest

maha jätawad ja oma huwisid hakkawad tähele panema. Ja waadake, sellest seisukohast on see äge sõjakäik tingitud, aga mitte mõnesuguselt ideaalselt seisukohalt. Öeldakse seda, et „meie“ noor riik on rahaliselt räbalas seisukorras, et „meie“ riigi eelarwe kaotaks maksuta keskkooli teostamisega oma tasakaalu ja et meie ei suuda sellepärast seda teostada. Mina ei hakka selle küsimuse juures pikemalt peatama. Selle kohta on juba mitmelt poolt tähendatud, et see hädaldamine ja kisa paremalt poolt täitsa põhjendamata on. Kuid teiste küsimuste juures, kus rahasummasid välja antakse ja kus nad mingisugust kultuurilist kasu ei too, waid just wastupidi, seal waigitakse. Näituseks kaitsepolitsei peale väljaantud summad ja sõjawäelised summad. See aasta on, nagu meie ajalehtedest loeme, sõjaministeeriumi eelarwet weelgi tõstetud minewaaastaga wõrreldes. Siin ei tule aga ükski parempoolne ega ütle, et riik sattus hädaohtu, waid öeldakse, et meie peame paratamatalt need summad välja andma.

Teiselt poolt on täitsa juba põhjendatud, et maksuta keskkooli võimaldamine ei nõuagi nii hiigla suuri kulusid, need summad ei ulata 100-de miljonite peale. Muidugi suurendawad nad väljaminekuid, kuid teiselt poolt ei too see mitte nii suuri wapustusi kaasa, nagu härrad parempoolsed seda karjuwad. Minul ei ole käepärast kahjuks üksikuid andmeid, kuid see küsimus oli omal ajal arutusel ka Tallinna linnawolikogus, kus katsuti seda ka läbi wiia, kuid parempoolsete wastuseismisel samuti tagasi lükati. Wõib olla oli linna seisukord sel ajal ka väga raske, kuid summad tegelikult nii hirmus suured ei olnud, et ta sellepärast pankrotti oleks jäänud. Ja mina wõiks üht teist asjaolu siin juures alla kriipsutada, nimelt seda, et siit öeldi, et nendel lastel, kellel on head anded, et nendel on nii kui nii edasiõppimine koolimaksust wabastamisega võimaldatud. Tegelikus elus ei satu aga mitte igakord waene selle wabastamise alla, waid praeguse korra juures tuleb enamasti ette, et wabastatud saawad need, kelle wanemate majandusline järg seda tungiwalt ei nõuagi, kuna päris waesed maksust wabastamata jääwad. Niisuguseid nähtusi wõime meie õige tihti tähele panna. Harilikult otsustawad neid küsimusi komisjonid kohtadel ja praeguse korra juures „juhtub“ ikka, et komisjoni koosseisus enamus

parempoolsete kihtide esitajatel on, siis on enam kui arusaadaw, et see waene wäga harwa, nii ütelda kogemata, wabastamise osaliseks saab. Mul isiklikult on palju tegemist olnud mitmesuguste pedagoogika- ja lastewanemate nõukogu otsustega ja olen mitmed sajad ja tuhanded nende protokollisid läbi waadanud, ja lõpude-lõpuks, mis wõis seal tähele panna, et harwa leidis seal niisuguseid otsuseid, mis oleks wabastanud täiesti waest, kuna suuremalt jaolt wabastatud olid need, kel sugugi wabastamist tarwis ei olnud. Millest see tuleb? See tuleb sellest, et waesematel õpilastel niiwõrd toekat kaitsjat komisjonis ei olnud. Kõige pealt waese õpilase wanem on teadusliselt palju nõrgem ja ta ei suuda oma huwide eest kunagi südikalt wälja astuda ja tagajärg on ikkagi see, et tema „kahe silma wahel“ jääb, ehk küll mõni juhtumine ette tuleb, kus ka tõesti waesemat õpilast maksust wabastatakse.

Kuid ma tulen selle teise küsimuse juurde ja see on, nimelt usuõpetuse küsimus, mille kallal weel rohkem rapiti, kui esimese. Haridus on jõud ja haridus lahendab ise selle usuküsimuse. Ma ei hakka siin juures pikemaid seletusi andma, kuid üks on wist igäihele selge, et kus wiletsus suurem, et seal usuliikumine palju tugewam on ja kus wiletsus suurem, seal ka haridusline tasapind madalam. Wõtame maanurga, nimelt Saaremaa, see on kõige waesem maa ja seal on usuliikumine palju rohkem maad wõtnud, kui mõnes jõukamas maanurgas. (Wahelhüüe: Nad ei jõua seal pastoritele maksta.) Nad ei jõua küll seda rasket koormat kanda, mida nad pastoritele maksuma peawad, kuid usuliikumine on seal palju laialisem ja tugewam, kui mujal. Igäihel on arusaadaw, kus majanduslised tingimised kergemad, kui inimene on kõrgema hariduse saanud, et seal usuküsimus päewakorrast ära läheb. Usk on ebausku, ja selle wastu wist keegi waielda ei saa. Tunded on olemas, kuid ustakse ainult neis kihtides, kus teadus, kus teadust wähem, kus kultuuriline tasapind madalam. Sellelt seisukohalt wälja minnes on arusaadaw, mispärast tahetakse seda läbi wiia, et waesematele kihtidele oleks kõrgema hariduse saamine raskem ja teiselt poolt nendele peale tuupida usku. Ma tahtsin ainult paari sõnaga peatada usuküsimuse juures, sest et siin selle küsimuse juures küllalt peatatud. Siin lüüakse hädakella, et waa-

dake, moraal on langenud, meie noorsugu läheb hukka ja ainukene pääsetee oleks, kui meie teeksime usuõpetuse sunduslikuks. Kuid lubage siinkohal küsida, — ma tean juba, et tähendakse; ärge minge minewikku, räägime nüüd olewikust, — siin härradelt pastoritelt, mis on nemad aastasajad ja aastatuhanded teinud, kus kirik on olnud suurem wõim maa peal, kui riiklised wõimud kunagi on olnud. Mis nemad on kogu selle aja sees teinud, et inimesed ei ole moraaliselt niipalju arenenud, et nendesse enam mingisugune halbtus mõju ei awalda. Usuõpetus on koolides olnud, seda usku on kirikutest, kantslitest ja igalt uulitsanurgalt jutlustatud, teda on igalpool kuklasse aetud, aga ometi karjutakse: inimestel moraali ei ole, nagu seda härra pastor Lattik, wabandage Riigikogu liige Lattik, praegu rääkis. Meie õpilane olla niiwõrd langenud, et tal mingisugust kõlblist tasapinda ei ole. No, lubage ütelda härra Lattik, et see aeg, millal usuõpetust koolides õpetati, alles hiljuti oli ja praegugi weel on! Meie oleme ju ometi kõik selle endise usuõpetusega kooli kaswandikud uing oleme wististi kõik selle kooli läbi teinud, kus usuõpetus sees oli, aga lubage küsida, kus on teie moraal, kus teie kõbluse tasapind? Siin räägitakse ja tahtakse läbi wiia seda ja teist moraaliõpetust. Kui aga siin alkoholi ehk wiinamüügi küsimus arutusel, siis on just need parempoolsed ja kristlased, kes selle poolt on. Just nemad on, kes tahawad meile selgeks teha, et wiin tingimata tarwilik on, need on härrad kristlased kõigi oma parempoolsetega. Kuid lubage küsida, mispärast ei ole teie moraaliõpetus inimeste hingeelusse suutnud tungida, et nemad siis inimesed oleksid. Weel keegi teie härradest hiljuti ütles, et kõik on langenud, terve elu olla sassis, kuid miks ei ole teie neid inimesi oma kirikute ja kantslite kaudu kaswatanud inimesteks, kas ei ole selleks küll wõimalus olnud. Miks on selle peale waatamata tapmised, rööwimised, põletamised ikka weel aset leidnud? Kordan, kas on olnud wähe wõimalusi istutada südamesse moraali, kõlblust jne. Was on teil kirikuid wähe? Wõtke see endine Wenemaa ja selle endise Wenemaa Eesti kubermang, kui palju on siin kirikuid ja kui palju on seal olnud wõimalusi hinge harimise ja arendamise tööd teha. Käige läbi iga wäikene linnakene, seal teie leiata „rasuguseid „pühaputkaside“, kus iga uulitsanurga peal

on pühakuu. Neid ei ole meil wähe ja neid leiate teie ka mujal linnades. Wõtke näituseks Nowgorodis, seal paistawad teile juba eemalt kaugelt silma sajad ja tuhanded kirikutornid, mis pastor Lattik'u ütelse järele südame pihta koputada ja õigluse tundeid äratada. Kuid kus on see inimsus. Ei mitte inimsust ega õigust pole teie nende tornide alt jutlustanud ega kaswatanud, waid waenu ja wiha hariduse wastu olete teie sealt ässitanud. Härrad pastorid ja papid, just teie töö on see, et paljudes inimestes waen peitub hariduse wastu. Oma kirikutest ei ole teie mitte hariduse- ega kultuuritööd teinud, waid just waenu ässitanud teaduse wastu. Oma taskuhuwide seisukohalt ei saagi teie teisiti talitada. Seda tahate teie ka meie praegustele noortele õpetada. Wististe teie oma ajalehes „Päewalehes“ oli sarnane märkus, et kusagil Siberis ja Uraalis olla inimesed tõrkunud põua ja selle tagajärgedega wõitlemast, sest papide seletuse järele olla see patt Jumala wastu. Niisugust usuõpetust tahate teie meile ka kaela määrada ja muud midagi. Olete teie kunagi kuulnud kantslite kaudu, et inimene haridust peaks püüdma, et tema haridust ei põlgaks ega wihkaks? Kahjuks wõime meie konstateerida seda fakti, et sagedasti ollakse seal just waenulikud selle wastu. Oleme kuulnud, et meieaja inimesed pidada end liiga targaks ja ei uskuwat enam Jumalat. Siis, kas olete teie kunagi kuulnud pappide suust, et haridus on see jõud, mis aitab kõiki küsimusi lahendada? Ei, seda küll mitte. Küll aga olete kuulnud, et austa oma ülemaid ja härrasid, sest nende wastu ülesastumine on patt! Seda oleme meie kuulnud ja näinud, et kirikutele olete wiimase kui penni wälja meelitanud, et neid rohkem oleks, aga koolimajade heaks ei ole teie midagi teinud. Ma wõiksin ütelda, Staraja Russa linnas, seal oli omal õndsajal mitukümmend kirikut, kuid keskoole oli sinna ehitatud ainult üks ja algkoolimaia alumise korra aknast waatas lehm wälja. Ning sarnaste koolimajade üle oli pappidel wäga hea meel, nad wõisid seda rahulikult pealt waadata. (J. Lattik (kristl.): On need kirikud seal weel?) Minul ei oleks küll kahju, kui neid seal enam ei oleks. (J. Lattik (kristl.): Need kirikud seal on kõik täis.) Wäga kahju kui nad täis on; Teil on muidugi härra Lattik, heameel. (Wahelhüüded.) No, ega Teiegi oma kiriku täiuse üle rõõmustada

ei wõi. (Wahelhüüde: Talon täis.) Ah, täis, räägitakse ta olla „rahwamees“. Mina tuletan oma koolipõlwest meelde, kus papp meile katsus selgeks teha, et raha eest wõidakse ka pattusid andeks saada, ja ta luges selle aine üle 10 korda jutlust maha. Mina arwan, et niisuguseid nähtusi tuleb õige palju weel meie päewil ette! Ja ma ei tea mitte, missugused saawad olema need õpetajad, kes neid usutundeid laste südamesse istutama hakkawad. Ma arwan, need on needsamad papid, kes raha eest lubawad pattusid andeks anda! Meie teame, et needsamad papid mitte mingisuguses asjas tagasi ei pörka ja oma taskute küsimuse jumaluse seletamisega alati ühendusesse seawad. On ju igale teada, kuidas nad oma kristlikkuse siis ära unustasid, kui tuli kirikumõisade küsimus arutusele. Siis wiskasid papid oma ilusa põhimõtte ilma pikema jututa nurka, wõtsid kätte ja läksid kas wõi püssiga wõitlema selleks, et maakomiteed nende kirikumõisaid ära jagada ei saaks. Ja waadake, just need maised küsimused teewadki neile peawalu ja nende küsimuste tõttu läksid nad nüüd jahile, et kuidagi wiisi neid rumalaid inimesi jällegi oma mõju alla saada ja oma wõimu kindlustada, teda endisele tasapinnale tõsta. Mul on ka wäga hästi teada ja meeles, kuidas see wiimane ajajärk on sundinud pappisid endid ülewal pidama. Näituseks oli ühes kirikus sarnane asi, et kirikumõisa küsimus oli nii täbarale pinnale sattunud, et jagamise küsimus päewakorrale kerkis ja papp, et kuidagi wiisi seda ära hoida, pidas kirikukantslist niisuguse jutluse maha, mis sihitud oli mitte ainult kommunistide ja iseseiswate, waid kõikide pahempoolsete wastu. Tema soowitus oli neid, kes tahawad suurmaaomandust likwideerida, et neid kuradi kommunistisid ja Eesti iseseiswaid sotsialistisid ja nende ligemaid Balti merde kõigesügamasse kohta ära uputada, nendele wesikiwi kaela siduda, et nad mitte enam eluga ära ei pääseks. Mina ei tea nüüd, missugust õpetust see papp wäikestele lastelegi anda wõib ja kas ta sealt koolikateedriilt lastele sedasama laadi „wendluse õpetust“ ei hakkaks pakkuma, vähemalt tegelik elu ei lase seda uskuda, et see nii ei saaks olema! Eks sellel usuküsimusel ole needsamad materiaalsed alused, nagu igal teisel alal ja nii ka nendel pastoritel. (A. Kerem (rhw.): Kas kommunistlised

liikumisel ka?) Ka kommunistline liikumine põhjeneb materjaalsele alusele ja ega siin midagi imeks panna pole, aga papid katsuwad oma taskuid selle jumaluse huwidedga ära segada ja Jumala usuga ühte liita. Pavid on väga kawalad inimesed ja ega siis muidu wanad jutud ei räägi, et kui Roomas papid uulitsal kokku juhtusid, naersid endale ikka habemesse: küll on hea, et ainult üksikud haridust saanud on, siis jäi see kauaks saladuseks. Nad naersid selle üle, et nendel, tarkadel, on hea mängida. (W a h e l h ü ü e: Öppige nende käest.) Paha on siiski see õpetus, mis teie pakute ja nimelt sellepärast, et ta on wari-seerlik, muidu wõtaks ma ta wastu. (N a e r. J. T ö n i s s o n (r h w.): R u m a l a d.) Nojah, härra Tõnisson arwab, et see on rumalus, aga siis, kes seda pappidest ka ei arwaks ja ma arwan, et kord ka rumalad inimesed neist usuköidikutest lahti saawad. Ma arwan igatahes, et teie wõite teha, mis tahate, wõib olla leidub weel nii palju rumalaid, kes usuõpetuse kas wõi rahwahäätamisel läbi wiia aitawad, kuid siiski teie inimeste teadust kotti peita ei suuda ja samuti on selge, et see teadus kord kotist välja rabeleb ja pappide ja usuküsimuse nii otustab, kuidas õigus ja raudne loogika seda nõuab.

J. Kana (töer.): Wabandage härrad, sõna peab ikka pidama! Teile paistab see imelik, kuid ma lubasin härra Lattik'ule wäiksed ääremärkused tema kõne kohta teha ja pean seda ka tegema. Ma pean kõige pealt tähendama seda, et on siin väga kuri oldud selle usuküsimuse juures, on wõetud kõige kurjemad küljed välja. Ma arwan, et meie wõiks ka häid külgi ette tuua. Seda on siin ka tehtud, kuid ma pean ütleva ka jälle, et väga iseäralisest seisukohast, nagu siin seda härra Lattik ette tõi. Kõige pealt tahaksin mina härra Lattik'u selle tähenduse wõi ütelse peale — nagu oleks ma ütelnud, et usuõpetuse asi on kiriklaste asi — seda tähendada, et mina ei ole seda mitte ütelnud. Ma ütlesin, et meie kristlik erakond tahab usuasja oma monopooliks teha. Minu seisukoht on just wastupidine, nimelt, et ei pea mitte olema usu asi parteilaste asi ja see minu seisukoht oligi. Siis edasi, siin tähendati selle kohta, et koolides tehakse selle kasuks tööd, et õpilased keskkoolides usuõpetust mitte ei õpiks. Ma tean ühte kooli, kus kooliülewalpidaja maakonnawalitsus, kes

seisis koos pahempoolsetest meestest, arutas seda küsimust ja arwas, et praeguse makswa seaduse ja korra järele usuõpetus keskkoolis olla wõib ja sai siis õpilastele seletatud, kuidawiisi nad wõiksid õppida usuõpetust sellel kujul, nagu siin räägiti, see on väljaspool igasugust usutunnistust jne. Kui ma siis isiklikult õpilastele selgeks tegin, et usuõpetust tuleb kuulata, et seal on terve rida teadmisi sees jne., kui ma siis läksin sarnast usuõpetuse andjat otsima, siis pean ütleva, et see mul mitte korda ei läinud. Ma pöörasin kõige pealt ühe endise abiõpetaja poole, kes pärast kaswatusteaduse peale üle läks, see ütles, et tema südametunnistus niiviisi õpetada ei luba. Siis pöörasin ühe wana halli kirikuõpetaja poole, kuid ka see wastas, et tema ei saa seda asja mitte nii teha, sest et tema on harjunud teatawa usu konfessiooni seisukohast õpetama jne. Tema wõib õpetada ainult ühte usutunnistust, mida tema ise tunnistab. Kui ma siis lõpude lõpuks ütlesin, et tulge ja õpetage seda, mida Teie oskate ja wõite oma puhta selge usutunnistusega, et meie oleme walmis leppima ka sellega, sest koolis on suured poisid, küllap nad aru saawad, siis wastas tema, et aega ei olla ning usuõpetuse kooliõpetaja jäigi saamata. Kui siin ette tuuakse, et mõnes koolis ei ole usuõpetust mõnesuguse wastuagitatsiooni pärast, siis pean ma ütleva, et lugu kaugeltki nii ei ole ja härradel kristlik-rahwaerakonna liigetel peaks teada olema, kui raske on usuõpetajaid saada, niisama selge peaks ka see olema, et iga inimese kätte ei tohi mitte usu õpetamist anda. Kui sealt loodetakse moraali terve inimese elu jaoks, siis peab selles asjas väga ettevaatlik olema.

Edasi tõi härra Lattik siin ette, et see wormel, mis on wastu wõetud algkooliseaduses, olla pannud kooliõpetaja väga raskesse seisukorda, nii et ta ei tea, kuhu ta peab minema ja et ta olewat sunnitud wastu oma tahtmist, oma ümbruskonna mõjul, usuõpetust andma. Kõige pealt pean ütleva, et härrad kristlik-rahwaerakondlased, peaks katsuma selle kristliku ümbruse peale niipalju mõjuda, et see ümbruskond ei sunniks usuõpetust õpetama inimest, kes selleks mitte kohane pole. Et niisugused asjad sünniwad, on väga halb ja ei too moraale mingisugust kasu. Ma tahaks küsida, kas keskkoolide asjus toob see kristlik wormel kasu, kus on öeldud, et õpetaja pole ko-

hustatud usuõpetust andma. Kui aga teist usuõpetuse andjat ei leidu, siis hakkab rahwas jälle nurisema ning ütleva, et olete targad inimesed — õpetage ise. Minu arwates loob see wormel suuremat segadust ning sünnitab suuremat paha-meelt, kui see, mis algkooli-seaduses wastu wõeti.

Siis edasi tahtsin ma weel selle peale tähendada, et härra Lattik ei saanud kuidagi wiisi aru, vähemalt tal polnud selle kohta waadet, milles seisab see tunne, et riik ja kirik üksteisest lahus on. Minule isikliselt on see asi väga selge. Ma ei taha siin deffineerida wahesid, waid tahan awaldada üksiku kodaniku seisukohta. Mina tunnen, et riiklises elus ja erakondades on minul õigus wõidelda igasuguste maapealsete asjade suhtes. Mul on õigus waenulik olla kristlik-rahwaerakonna wastu, kui tema usuasjast teeb omale poliitilise ratsahobuse, mul on õigus wõidelda maaliitlaste wastu, kui nemad teisiti mõtlewad, kui mina, kuid mina, kui usuinimene, ei tunne omal mitte õigust olema wõidelda nende wastu, kes teisiti usuwad, kui mina, ja waadake, selles seisab see wahe.

W. Ernits (sd.): Minu parteiseltsimees Ast tõi siin muuseas niisuguse wäite ette, et usk seisab koos piiblist ja uuest testamendist. See wäide tundus mulle täieliku üllatusena. Et usk koos seisab piiblist ja uuest testamendist, see on üksiku kiriku õpetus, kuid mina teen alati wahet usu ja konfessiooni wahel. Mina pean piiblit ja uut testamenti samasugusteks raamatuteks, nagu on koraan, talmud, zend-awesta jne. Mina saan niiviisi aru, et usk wõib olla wäljaspool igasugust piiblit ja testamenti. Kui teie kõnelete, et usk koos seisab piiblist ja uuest testamendist, siis rääkige konfessionaalse usu wastu, aga mitte usu wastu üldse. Teie peaksite wahet tegema nende kahe mõiste wahel, sest muidu ei saa üldse kõneleda.

Edasi on siin väga palju waieldud usu ja moraali üle. Ühed ütlevad, usk on tunded, teised ütlevad, usk on moraal. Siin on nüüd asi nii, et usk on ikkagi iseasi, moraal iseasi. Nende wahel on küll teatud kokkukõla, aga sisuliselt lähewad nad üksteisest lahku. Mõne inimese juures wõib küll usk moraalseks teguriks olla, mõne juures aga mitte. Siis tõendas härra Ast, et usus ei ole loogikat, kuid loogika ei suuda ometi kõiki anda, loogika näitab

ainult wahekorda, aga ühtegi olemist ei saa loogiliselt tõendada. Ärgu tuldaгу tõendama, et loogika walitseb maailma.

Mis puutub ususse sellest küljest, et usk joomise wastu wõidelda suudab heade tagajärgedega, siis kahtles selle juures härra Ast. Mina wõin aga selle kohta ütelda, et on olemas usulahkused, kus alkoholi tarwitamine keelatud, ja inimesed on niikaua tingimata karsklased, kui nad sinna usulahku kuuluwad. Neid on ligi 800 miljoni inimest maailmas, kes usulahkude pärast karsklased on. Meie oleme ka seda näinud Eestis, et adwentistid, baptistid ja teised sarnased täiskarsklased on. Ameerikas on isegi ametlik usk, mis alkoholi tarwitamise ära keelab. Samale seisukohale asutakse ka Rootsis ja on märkisid selleks, et seisukoht ka meil läbi läheb. Praegu peab aga meie lutheri kirikule etteheiteid tegema, et tema oma liigetele selles asjas kitsendust ei tee. Kirikupäewal, kus ma selle asja üle kõnelesin, tähendas keegi õpetaja, juua nüüd ikka wõiks. Ka meil wõiks usk teguriks olla karskusliikumises. Mis puutub sellesse, et meil raegu rohkem joodawat kui enne, siis paluksin ma teid lugeda üht ilmunud raamatut, kus wõrdlewad andmed leiate Eesti, Läti ja Leedu kohta piirituse tarwitamise suhtes kraadides. Nendest näete, et Lätis juuakse pool vähem, Leedus kolmandik vähem kui Eestis. (Pahemalt poolt: Nõnda siis rohkem usuõpetust kooli!) Ma ei räägi mitte sellest, et usuõpetust oleks waja kooli tuua, ma tõin aga siin ette oma seisukoha selles asjas.

Haridusminister H. Bauer: Lugupeetud Riigikogu liikmed. Ma tahaksin paari sõnaga nende wäidete peale wastata, mis tänasel ja läinud koosolekul siin ette toodi. Kõige pealt tahaksin ma peatada sõna „maksuta“ juures. Härra Piiskar tähendas täna, kas on haridusministeeriumil teada summa, mis maksuta kool rohkem maksma läheks. Otsekohe-seid andmeid mul ei ole, aga umbkaudu, peaaegu kindlasti, wõin ütelda, et see wälja teeb praegustel oludel umbes 25—30 miljoni. Pean siin juures tähendama, et see summa aast-aastalt kaswab, ehk küll alamad klassid keskkoolis ära kaowad, tuleb paralleel-klasse ja harusid juurde luua, nii et wäljaminekute summa arwatawasti kaswab. Siis tahaksin weel selle peale tähelepanu juhtida, et faktiliselt, kui kooliraha saaks ära kaotatud, oleks see

karuteene õpilastele, nimelt waestematele. Kooliraha summad läksid ja lähewad ka Wabariigi Walitsuse seaduseelnõu järele just kooli paremale järjele seadmiseks ja kehewemate õpilaste aitamiseks. Kooli raha ei ole ju mitte põhjus, mispärast koolist ära jäädakse, seda paarisadant marka jõuab õpilane ikkagi maksta, aga kui tal puudub ülewälpidamise võimalus, — korter ja söök, siis pole tal võimalust koolis käia. Just nende kehewemate õpilaste toetuseks, nendele pruukosti ja õpeabinõude muretsemiseks tarwitati suuremalt osalt ära õpemaksust saadud raha. Kui meie nüüd õpemaksu ära kaotame, siis annab see ennast walusalt tunda just kehewematele õpilastele. Minu teada ei ole kooli, kus anderikkaid kehwi õpilasi koolirahast ei oleks wabastatud, igalpool on selles asjas wastu tulnud, koolirahast 15, 20, 25—30% õpilastest wabastades.

Teine küsimus, mis waidlusi sünnitas, on usuõpetuse küsimus. Minu peale jättis see asi õige imeliku mulje. Õieti ei ole siin ühtegi jalustrabawat fakti usuõpetuse wastu ette toodud, ja kui meie asja wormilisest küljest waatame, siis ei ole arusaadaw, miks meie just usuõpetuse, kui õpeaine, õpekawast wälja tahame jätta, miks meie just seda ainet alla kriipsutaksime, miks ei ütle meie selles paragrahwis, näituseks: „keskkool on ilma tehnoloogiata?!“ Kuid sisuline kord on siin palju tähtsam. Sellest küljest on siin paljud Riigikogu liikmed kõnelenud, kuid peab ütleva, et tähtsaid, mõjuwaid fakte ei ole ette toodud. Härra Kana algas sellega, et ette tõi oma kiriklise tegewuse teeneid Peeterburi Jaani kirikus ja sellega lõpetas, et ristiusk läbi lüüa wõida ka ilma usuõpetuseta. Seda ütelist oleks wõimalik olnud ka kui agitatsiooni usuõpetuse poolt mõista. Ja ülepea ei ole praegu weel fakti, mis oleks alla kriipsutanud, et usuõpetus ainult meile kahjulik, kardetaw wõi ülepea wastuwõtmatu on.

Mis puutub härra Martna wäitesse, interkonnessionaalse usuõpetuse asjus, siis olen ka mina härra Martnaga täiesti ühes nõus, et meie Schweitsist wäga palju õppida wõime. Kuid ma arwan, et härra Martna mitte täiesti informeeritud ei olnud sellekohta, mis ta ette tõi. Mul on kõige kindlamad andmed selle kohta, et Schweitsis usuõpetus igalpool riigikoolides sisse on wõetud ja seminaaris on ta isegi sunduslik. (M. Martna (sd.): Just täna lugesin seminaari

programmi ja ei leidnud usuõpetusest mitte ühte sõna.) Loen Teile ette ametliku kirja Schweitsi koolide kohta, mis meie haridusministeeriumile järelepärimise peale kätte saadeti: „Nii primar kui ka sekundaar koolides — alam ja ülem astmetes — on usuõpetus kui õpeaine sisse seatud. Enamasti antakse seda õpetajate, nii ainete õpetajate kui ka waimulikkude poolt ja tema sisu on piiblilood, kuna dogmaatiline konfessionaalõpetus kiriku asi on ja see wäljaspool kooli seisab. Ainult lastewanemate ehk eestkostjate soowi peale wõib laps usuõpetusest wabastatud saada, aga need faktid on siamaani olnud wäga haruldased.“ Isiklikult ütles mulle Berni seminaari direktor, nende arw olla kõige rohkem pool protsenti, kuna umbes 99½% usuõpetust wõtawad. „Seminaaris on usuõpetus õpekawas puudutamatu osa ja riiklise diploomi eksamil nõutakse selles aines tarwilik eelharidus.“

Teises asjas olen ma jälle härra Martna'ga ühes nõus, et meil usuõpetust ei tule anda nõnda, nagu seda tehti paarikümne aasta eest. Niisugune õpetus igitahes kellegile kasu ei too ja wist sellepärast ongi usuõpetusel niipalju waenlasi, et teda enamalt wõõriti on õpetatud. On ju Eesti ainukene piiririikide hulgas, kus usuõpetuse küsimus nii terawa wälimuse on saanud. Wälisriikides pannakse seda terawust imeks. See on iseenesest arusaadaw, et usuõpetust ei tohi kellegile peale sundida, kuid soowijatele peab võimalus antama seda õppida. Poolas on usuõpetus sunduslik. Lätis on ta waba õpeaine, nagu meiega seda soowime. Soomes on ka usuõpetus sunduslik kõikide lutheri- ja apostlikuusu koguduste liikmetele. Ma olen nõus, et see meetood, mille wastu härra Martna oli ja mis Jakobson'i ajal tarwitusel, täiesti wastuwõtmata on ja enesele palju waenlasi toonud. Siis hirmutati siin näitustega, kui kaugele Läänemaal usumäratsusega on mindud. Selle kohta pean jälle ütleva, et see selle tagajärg on, et usuõpetus koolist wälja heideti ja kui parandust ei tule, siis wõib kahe kummi kolme aasta pärast usumäratsejaid igalpool 50% rohkem olla, just sellepärast, et neid põranda alla surutakse. On nii kaugele mindud, nagu tähendas härra Weiler, et kingissepp on usuõpetaja ametisse pandud, just algkoolis, kus usuõpetus põranda alla surutud. (J. Wain (sd.): Teie tahate seda turule wiia?) Ma arwan, härra Wain, et ka Teie kooli

ja turu wahel wahet oskate teha. Kui siin interkonfessionaal õpetusest jutt oli, siis arwan, et selle juurde ka meie peame wälja tüürima. Niisuguse õpeprogrammi wäljatöötamine on täitsa haridusministeeriumi asi.

Ma usun, et ei walitsuse ega ka Riigikogu huwides ei seisa, et meie ühe punkti juures nii palju aega peatame, nagu praegu, kuna meil weel 103 paragrahwi ees on läbi wõtmata. Walitsuse huwides on, et niisugusi hõõrumisi edaspidi enam ei tuleks ja mina katsuksin wõimaluse järele selle peale mõjuda, et niisugune usuõpetus, mis wastolusid tekitada wõib, ei saaks koolidesse sisse wõetud, waid et see nii korraldatud saab, et ta wastuwõetaw on, nagu ta suuremais kultuuririikides juba sisse seatud.

Mis härra Ast'i kõnesse puutub, siis tähendan, et härra Ast ära wahetab kiriku, kirikutegelased ja usutunde. Kuid wahed nende mõistete wahel on nii arusaadawad asjad, et ma nende juures ei peata. Imekspandaw on aga üks fakt härra Ast'i kõnes, kui ta rahwahäaletamisest rääkis ja kus ta pateetiliselt tähendas, et kas see rahwamass on siis see, kes seda küsimust õieti ära otsustab. See „rahwamass“ on aga just see, kelle armust härra Ast praegu siin wiibib, just see, kelle peale Teie ennast toetate. Ja see rahwamass on seesama, kes Teid oma seast esitajaks walis, ja kelle peale Teie nüüd põlgawalt üle öla waatate. Ma usun, et rahwaesitus ei tohiks mitte nõnda rahwast rääkida, kui mõnest „profanum vulgus'ist“, kui mõnest alawäärtuslisest karjast. Igatahes demokraatline see mitte ei ole. Mis puutub kõlbluse langemisesse, ei saa mitte igähele termomeetrit kaenla alla panna, kui palju tema moraal tõusnud ehk langenud on. Kuid tuletan siin juures meelde seda asjaolu, et kas on kunagi niisuguseid nähtusi olnud, kui meil mõne kuu jooksul, kus üks Harku koloniis olew 10-aastane alaealine 7-aastase tütarlapse ära tappis, kus 10-aastane laps maha põlema pani. Siis Rakweres, kus 14-aastane koolipoiss ainult sellepärast teise ära tappis, kõige tooremal kombel tema kõri maha lõigates, et ainult kinosse minna. Mõne päewa eest oli juhtumine, kus 20-aastane noormees 17-aastase tütarlapse maha laskis ja kus 14-aastane poiss wanema naisterahwa kõige metsikumal kombel ära tappis. (Wahel h ü e: See on sõja mõju o l n u d!) See 14-aastane poiss ei ole küll

mitte weel sõjas olnud! See kõik iseloomustab moraa li langemist, tähendab kirjeldamata toorust. Need on ainult mõned üksikud faktid, kuid neid juhtumisi on weel palju rohkem olnud. (Wahel h ü e J. Kana (töer.) poolt.) Härra Kana, niisuguseid juhtumisi tuli 10 kuni 20 aasta eest küll waewalt ette. Igatahes tuli ka sel ajal toorust ette, kuid ma räägin praegu ainult noorte kuritegewusest. Igatahes enne ei ole niisuguseid juhtumisi peaaegu ülepea mitte olnud, kus 9 kuni 10, 12 ja 15 aastased lapsed sarnaseid kuritegusid toime oleks pannud.

Kui meie seda küsimust sügawamalt waatleme, kas on siis usuõpetus hädaohtlik Eesti riigile. Pean ütleva, et ümberpöördukt, Eesti riigil on hädaohtu karta, kui usuõpetust mitte ei oleks. Sest siis tulewad igasugused usumäratsejad, fanaatik erid, kes usuasja wõiwad üsna ära segada. Igatahes usuõpetuse alleshoidmine ei ole meile mitte hädaohtlik. Wõib olla, et loodetakse siis wast ehk paremat wahekorda rahwa ja riigi wahel, kui usuõpetust mitte ei oleks. Seda ei ole igatahes mitte oodata, just ümberpöördukt: õpetuse ärakaotamine saaks suure osa meie rahwast riigile waenulikuks tegema, kuna nad wastasel korral heameelega kaasa tõmbaksid. Meie teame, et mõnes riigis asi nii kaugele on läinud, et wäljärändamine hoogu on wõtnud. Nõndasama wõib ka meil olla. Osa rahwast hakkab Brasiiliasse wälja rändama, nagu meil juba nähtusi on olnud. Ajaloost näeme, et hugenottide ajal, kus usuline tagakiusamine wäga suur oli, kah wäljärändamisi ette tuli. Meie tühjendame niiwisi endi riiki töökast, rahwusliselt mõtlewast elemendist, laseme kasulikka riigikodanikka ära minna. Usuõpetuse juures kriipsutatakse alati alla, see sündida „riigi kulul“, mis osale rahwast wastumeelt. See on õnnetu ütetus. Mis ütleb aga rahwas selle kohta, et meil koolides antakse riigi kulul tant su ja plastika tundisid, antakse suuri summasid wälja teatrite peale, soetatakse kõigeuemat kirjandust raamatukogudesse, mis igatahes mitte meeltemööda ei ole suurel osal rahwast. Meie jätame Teile täiesti Teile waba ilmawaate, ei sunni Teid mitte, „Sina pead seda uskuma, mis mina usun“. Kuid Teile ütlete: „Sina pead seda tegema, mis mina tahan.“ Meie ei sunni usuõpetust kellegile peale. Tahate Teile õppida, — õppige, aga kui Teile tahate meid keelata, et meie mitte õppida ei saa, seal astume wastu.

Igatahes pean ma Wabariigi Walituse nimel veel kord oma kohuseks siin toonitada, et meie fanatismi ja sallimatust ei tohi soetada. Meie ei wõi mitte teiste ilmawaate wastu wägiwalda tarwitada. Ma panen siis Wabariigi Walituse nimel ette § 3-das sõnad „ilma usuõpetuseta ja maksuta“ wälja jätta.

J. Piiskar (is.): Näib otse tarwiduseks saanud olewat kristlikul-rahwaerakonnal, et tema peab ratsutama igal sündsal ja mittesündsal juhtumisel õpilaste ja üldse noorsoo seljas ning õpetajate seljas. See kooliwastane, see õpilaste- ja õpetajate wastane, see üldse hariduswastane meeoleu, see on nii iseloomulik, et ükski nendest kõnelejatest ei saa sõna wõtta ilma, et ta seda ratsahobust ära ei kasutaks. Paneb imestama, et haridusminister, kes ise elukutseliselt koolipõllul töötaw olnud, tuleb ja wäidab Riigikogu kõnetoolilt, et üksikud nähtused, mis ta ette tõi, et see kõik on noorsoo hulgas selle tagajärg, et kaks-kolm aastat usuõpetus algkoolis on puudunud. Kui nii kergelt ja sarnase käeliigutusega hariduslisi küsimusi otsustatakse ja seletatakse, siis peab küll ütleva, et see hariduspoliitika on kõik muu, aga ta ei ole mitte hariduspoliitika selles mõttes, et ta haridust edendaks. Sest kui tuuakse näitusi ja põhjendusi, et praegusel ajal tõepoolest niisugused asjad woiwad ette tulla ka kõlblises elus ja kõigil teistel aladel, mida wast enne ilmasõda sel määral ei nähtud, siis peaks härra haridusministril ajaloost teada olema, et sõjaaastad alati laastawalt mõjuwad ja ta peaks teiselt poolt ka elu ja oüu tähele panema. Laastaw mõju ei ole mitte ainult õpilaste juures maksew, waid näituseks ka härrade kristlikude hulgas, kus waimulikud autodega wastu laternaposte kihutawad. Isikud, kes peawad eeskujuks olema, on wäga sage-dasti just eeskujuks kõlblise langemise suhtes. Kui waimulikudegi ringkondades küllalt õudseid sündmusi ette tuleb, siis on lubamata tulla ja ütelda, et õpilased, et noorsugu on, nii ütelda, ohwritallekesed, kes peawad kõik ilmasõja tagajärjed oma selga wõtma ja kõrbe wiima. See wõib ju kristlik-rahwaerakonnale wäga õieti walitud ohwritall olla, sellepärast, et ta ei saa ennast alaealisena mitte tarwilikult kaitsta. Aga noorsugu ohwriks tuua, see näitab ainult seda, mis tahate teie oma usuõpetusega kätte saada, sest siin ei ole mitte kaswatuslised huwid

kaalu peal, waid nagu juba ennemalt tähendatud, on siin mõõduandew kiriku poliitika, see rahwa pimestamise poliitika, see hariduswastane poliitika, mille pooldest kirik alati kuulus on olnud. See wiha-waen, mida kristlik-rahwaerakond juba rohkem kui aasta aega erilise huwiga ja nii erilise hooga näib õhutawat kooli ja noorsoo wastu, see on lihtsalt kristlik-rahwaerakonna haridus- ja kultuuriwaimulikkus, ja ma pean ütleva, et ka see on kahjuks tagajärgi andma hakanud.

See wool, mis näituseks praegu maad wõtab, eriti pimedamates nurkades, kus teil korda on läinud ässitada seltskonna pimedamaid kihte ülesse õpetajate wastu, õpilaste wastu, noorsoo wastu, kus üldine sõjakäik on käimas, nii ütelda mahamaterdamine, see on teie agitatsiooni wili. Et see hariduse poolehoiust tunnistust annaks, seda ei tule teie wist ise ka tõendamata. Ja waadake, kui siis selles nii palawaks kõetud õhkkonnas üksikud wäärnähtused suureks puhutakse, kui sääsest elewante tehakse, siis ei ole ime, et teie üksikuid juhtumisi kõnetoolilt teate jutustada, nii nagu seda praegu on tehtud. Kui usuõpetus noorsoo päästaks, siis arwan ma, et teie peaksite fakte ette tooma, peaksite vähemalt näidata wõima, et nendel ajajärkudel, kus kiriku mõju kõik on olnud — niisuguseid ajajärke on küllalt olnud, kas wõtke wõi terve kesk-aeg — et siis ei olnud sarnaseid wäärnähtusi, nagu neid ette tuleb praegusel ajal.

Ma wöiksin Teile, härra haridusminister, aga palju õudsemaid jutte jutustada sellest, mis siis sündis. Kui lugu nii on, kas on siis usuõpetus see, mis inimese moraalseks, nii ütelda, inimlikuks teeb ja kas on seda kirik. Mul on vähemalt ajaloo lehekülgi lehitsedes niisugune mulje jäänud, et need ajajärgud ajaloos, kus kirikul suur mõju olnud, on alati õige wähe inimlikkuse pooldest silma paistnud. Kui kunagi inimlikkus seltskonnast kadunud on olnud, siis on just see neil ajajärkudel olnud, kus kiriku eesotsas katoliku paawstid olid. Need ringkonnad ei ole ilma maski inimsuse pooldest silma paistnud, neile on olnud inimsus ainult tühjaks sõnakõlksuks. Ja kui nüüd kõik praeguse aja laastawad mõjud ja nähtused noorsoo kaela weeretatakse, põhjendades sellega, et koolides pole usuõpetust, siis on see ainult kõige autum ja kõige labasem demagoogia. Tuletan härra haridusministrile

meelde, et keskkoolis on usuõpetus alati olnud, keskkoolid on töötanud ju Wene seaduse järele, ja need näitused, mida Teie, härra minister, ette tõite, ei kuulu- nud ju algkooli õpilaste hulka. (Haridusminister H. Bauer: Just algkooli õpilased.) Teie ise ütlete iga sammu peal, et see nii ei ole. Kust küljest ka ei waata, ei saa kuidagi põhjendada, et usuõpetus kuidagi kaswatus- liselt tarwiline oleks, ja kui ta seda mitte ei ole, miks topite teda siis kooli. Tuleb järeldada, et põhjused seks on puhtpoliitilised. Teame ju, et kirik on osanud alati ilmalikka wõimukandjaidki oma teenis- tusse panna. Ei ole ime, kui Eestis taht- takse jätkata seda, mis on tehtud terve keskaeg, on ju meilegi küllalt tutaw, kui- das kirik on aidanud rahwast pimeduses hoida, et hulkade üle walitseda ja neid käskida. Härrad kristlased, teie olete ter- we reana siia kõnetoolile ilmunud, kuid teid pole toonud siia mitte kaswatuslised, mitte hariduslised huwid, mitte mingisu- gused noorsugu paremaksteha tahtmised, waid seks on olnud teised põhjused — wõimupoliitika püüdmine.

M. Martna (sd.): Mind tõid siia paar märkust härra ministri poolt.

Härra minister juhtis tähelepanu selle peale, et praegune aeg oma lohakuse ja kuritegude poolest silmapaistew on. Tõesti, praeguse aja kohta ei wõi ütelda, et see wale oleks. Kuid terwel omal elu- ajal olen ma ikka sedasama kuulnud. Kui ma seda aega meelde tuletan, mil Karl Robert Jakobson oma lehte wälja andma hakkas, mil rahwusline liikumine ärewil oli, siis üteldi „Tallinna Sõbra“ ja selle sõprade poolt: „praegune aeg Eestis on just see aeg, kus maa hobusewarastest ja majapõletajatest aina kubiseb“. 1890 aastatel öeldi sedasama. Tuletame meelde aastaid 1904 ja 1905, siis nõuti „rohkem kasakaid“. Maa kubises kasakatest ja mitmesugustest politseiwalwuritest, pal- judele ei olnud neid weel mitte küllalt. Üteldi: Eesti rahwas on nii ääretumalt hukka läinud, et elu ja warandus enam julge ei ole. Mis praegusesse langemi- sse puutub, mida härra minister siin puuduliku usuõpetusega arusaadawaks teha tahab, siis kõneleb see küll mitte wäga suurest tõeasjade hindamisest. Meie oleme ilmasõja läbi elanud. 1914 aastal oleme meie niisugustés oludes elan- nud, mis küll tõepoolest erilist laadi olid, kuid mitte usuõpetuse, palwetamise puu-

duse suhtes. Meie teame wäga hästi, et iga keiser, iga kuningas oma ülematega ja alamatega palwetas sõjawäe eest ja rahwas palus ärdalt Jumalat, et waenlase üle wõitu saada. Ja hoolimata neist pal- wetest oleme nüüd nii kaugel, nagu meie siin ja kogu ilmas oleme. Kui ma täna hommikul ajalehest lugesin neid häbe- mata sündmusi sõjawäe haigemajas, siis ei osanud ma omale ette kujutada, kuidamoodi see wõimalik on. Ainult sõja ja selle mõju tagajärg. Et siin usuõpetuse puudus süüdi oleks, sellega ei saa ma leppida.

Siis tahaksin ma weel paar märkust teha härra Lattik'ule tulewiku arwusta- mise kohta. Ma hüüdsin waele, et tule- wikku ei saa arwustada, just nagu mune- mata mune müüa ei saa. Tulewikku wõib sel kombel arwustada, nagu härra Lattik siin ühe näituse tõi, see on iseenesele sündmuste ette luuletamine, mis nõnda ehk teisiti meile kätte wõiwad tulla, mis aga meile mitte nõnda kätte tulla ei tar- witse ja enamasti ka mitte nõnda ei tule, nagu härra Lattik siin ette kandis. Kui meie üldse midagi arwustame, siis arwus- tame meie ainult seda, mida meie wõrrel- da wõime ja mis meile tutaw on. Usu- õpetus, nagu meile seda minewikus õpe- tati, see on meile tutaw, seda wõime meie siis ka arwustada. Kui meie usuõpe- tust arwustame, siis arwustame meie sennist usuõpetust, sennist kirikut, seda mida meie tunneme. Kui härra Tõnisson, härra Bauer ja härra Lattik tahawad tu- lewiku usuõpetust teisiti endale ette kuju- tada, siis ei oska mina seda mitte teha, mina rehkendan selles suhtes ikka mine- wikuga ja tuttawate asjadega. Kui meil siin usuõpetusest kõneldakse, siis ikka sellest õpetuse wiisist ja joonest, mida meie senni koolides oleme näinud. Ja seda meie enam kooli ei soowi.

J. Lattik (kristl.): Wäga austatud Riigikogu liikmed! Ma tahtsin ainult paar sõna ütelda. Rahwasaadik Piiskar ütles siin, et kristlik-rahwaerakond ja rahwa- erakond keskel, kes siin usuõpetuse kait- seks sõna on wõtnud, olla oma terwet tē- gewust selleks koondanud, et meie kooli- õpetajaid ja kõiki meie õpilasi maha teha, ja kõike halba nende peale heita. Mina pean seda kategooriliselt tagasi lükkama, sest ei ole mitte kõik kooliõpetajad ja õpilased siiski meie wastased, waid on meie sõbrad ja meie poolehoidjad. Kui härra Piiskar siin oma ratsasõitu tegi

keskaja kiriku seljas, siis oli see tõepoolest ratsasõit. Keskaega armastatakse alati ette tuua ja see on sellega seletatav, et teie terve hingeelu keskaega armastab. Kui siin öeldakse, et usuõpetuse maksmapanemisega tarvitatakse wägivalda kooliõpilaste kallal ja rahwakultuuri kallal, siis lükkamata need süüdistused tagasi. Kui teie ratsasõitu armastate, siis tehke seda mujal.

Juhataja J. Kukk: Sõnawõtjate nimekiri on läbi. Annan lõpusõna aruandjale.

Aruandja J. Annusson: Lugupeetud rahvasaadikud. Käesolewa paragrahwi kolmanda osa kohta on tehtud mõnesugused parandused ja täiendused. Esimest osa puudutawad härra haridusministri ja härra Tõnisson'i parandused. Selles osas määratakse ära õpilase rahvus ja peale selle jäetakse vähemusrahustele õigus soowi järele ka riigikeelse keskkoolides õpnida.

Need küsimused olid komisjonis arutusel, kuid hariduskomisjoni arwamine oli, et neid osasid ei tarwitse mitte seadusesse sisse tuua. Hariduskomisjoni nimel ei saa ma nende ettepanekutega mitte ühineda.

Teine ettepanek, mis õieti oleneb sellest, et ette pandi uus redaktsioon, kust wälja jäetud maksuta keskkool, ei ole ka hariduskomisjonis enamust leidnud. Maksuta keskkooli kohta tuuakse ette, et see meie maksuseadusega ühte sammu ei käi. Räägitakse, et kooliseadused on liig kiirelt tehtud; enne kui maksuseadused uuel alusel korraldatud ei ole, ei oleks ka mõeldaw maksuta kooli sisse seada. See wõib iseenesest õige olla, kuid just siin tuleks meelde tuletada, et meie ei saa ikkagi kõiki seadusi maksuseadustega kokku kõlastada, vähemalt niikaua, kui meie maksukorralduste wastu nii wähe huwi awaldatakse, nagu seda senni märgata on. Hariduskomisjoni nimel toetan seda ettepanekut, mis on komisjoni redaktsioonis, et awalik keskkool oleks maksuta.

Kõige elawamad waidlused on 3. punkti ümber keerlenud, nimelt et awalik keskkool peaks olema usuõpetuseta. Minul, kui aruandjal, ei ole tarwis üksikute rühmade seisukohti kaalumise alla wõtta, kuid ma peaksin mõne sõnaga awaldama neid arwamisi, mis hariduskomisjonis wististi mõõduandwad olid. Hariduskomisjon wõttis seisukoha wastu, et keskkool peab olema kaswatusasutus. Juba

seaduse teises paragrahwis on tähendatud, et kooli ülesanne on haritud kodanikkude kaswatamine. Mida selle kaswatamise all mõistetakse, see on wäga mitmesugune, selles lähewad arwamised lahku, seda enam, et kaswatustöö tagajärjed rohkem tulewiku küsimus on.

Kuid üldiselt wõiks tähendada, et meie kooli ülesandeks on — ja sellega wõiks meie wast kõik leppida — meie rahwuskultuuri loomine ja meie kodanikkude kaswatamine. Meie rahwuskultuur peab olema niisugune, millel ei pea puuduma teatud sügawus, ta ei tohiks olla pealiskaudne. Selle pealiskaudsuse kõrwaldamiseks oleks tarwilik see, mida sagedasti nimetatakse usutundeks wõi religioositeediks. Ma tahaks iseäranis nendele, kes siin usutunde kaitseks sõna wõtsid, tähendada, et hariduskomisjonis ega ka nende hulgas, kes awalikult usuõpetuse wastu sõna wõtsid, kunagi usutunde ja usutunde kaswatamise wastu midagi ei ole olnud. Küll on aga kõneldud sellest, et usutunde kaswatamine ei tohi olla mingisuguse kiriklise organisatsiooni patent. Kui praegune teadus wõi üldine kultuuriline arendamine on wõimaldanud need edusammud, mis meil ühiskondliselt märgatawad on, siis wõib tähele panna, et usu wõi kiriku kõrwal wõiwad ka teised faktorid olla, mis usutunnet ja religioositeeti kaswatavad, teatud aukartust kõige selle wastu, mis sügaw ja suur on. Senni on religioositeedi kaswatamine olnud kiriku ülesandel kooli hooleks. Kui nüüd selle seisukorra peale tähelpanu juhitakse, et see ebaloomulik on, siis öeldakse, et siin tahetakse kooli teha mingisuguseks katselawaks. Austatud Riigikogu liikmed, kui meie kooli peale pisut tahaksime pilku heita, kuidas ta tööd minewikus korraldatud, siis ei saa meie kuidagi tõendada, et kool ajal, kus ta kiriku ülewaatuse all oli, oleks töötanud puhtpedagoogilistel alustel. Siin wõib igaüks oma isiklistest kogemustest ja ajaloost tuua silmapaistwamaid nähtusi sellest, et tõestada, et koolil ei olnud mingisugust puhtpedagoogilist ülesannet, waid seal on olnud mitmesugused kõrwaltsihid mõõduandwad. Ja kui nüüd paljude nende ebaloomulikkude olude peale tähelpanu juhitakse, et neid koolist kõrwaldada, siis harilikult ei protesteerita mitte selle wastu; mõnes punktis wõime isegi üksteisest aru saada. Meie oleme päri kõik sellega, et kool peab olema emakeelne, et koolile peawad antud olema teatud wormid, milledes tema

wõib korralikult tegutseda. Nii pea aga kui tahetakse usutunnet ajakohaselt arendada, siis öeldakse, et siin on mingisuguse katsega tegemist. Need reformid ei ole mitte ainsateks katseteks meie kooli loomise juures, kuid ei saa ka ütelda, et endised töömeetodid ei oleks mitte katsed olnud. Kes peab kasvatama, wõi kuidas tuleb kaswatada kodanikka? Katsed kasvatusteaduse alal on õige suuri tagajärgi näidanud. Kui küsida, missugusel ajajärgul õpilased arenewad, millal tuleks usuõpetus koolidesse wõtta, siis leiame selle peale ma iseäranis kristlaste tähelepanu juhiks. Nimelt õpilased, lapsed üldse, ei suuda wastu wõtta seda usutunnet, mis neile antakse. (Paremalt poolt: Teistes samuti.) Ja muidugi. Kõik see, mis nad omandawad, on ainult mehaaniline järelkordamine, selle kordamine, mis wanemad ja õpetajad neile ette räägiwad. (Keskel: Täitsa õigus.) Õpilase arenemise ajal on teatud ainete piirkond, mida tema wastu wõtab ja need ained on nõnda korraldatud, et laps wõib neid igas ajajärgus oma wanaduse järele wastu wõtta. Usuõpetuse ja religioositeediga ei ole lugu, nagu ma tähendasin, mitte korras. Jumalikkusest on lapsel sagedasti isegi niisugune arwamine, et kui need usuõpetajad, kes aastate jooksul lapsele püüawad jumaluse mõistet selgeks teha, kord järele küsiks, kuidas laps Jumalat kujutleb, nemad ise käega selle peale lööksid ja käsiks usuõpetust koolidest likwideerida. Katseline kasvatusteadus ütleb, et usutunde arenemine tekib 14-, 15- kuni 16-aastasest wanaduses. Kui siin räägitakse, et meie algkoolides usuõpetust ei ole, siis on vähemalt see osa meie kooliseadusest põhjendatud kasvatusteadusliste andmetega. Mis puutub keskkooli-seadusesse, siis sellest wõiks järeldada, et kuna õpilased on keskkooli klassides teatud wanaduses, kus nende usutunne wõiks areneda ja kaswada, siis peaks enne kui seadusesse wõtta usuõpetus, see punkt üles wõtama, missugune usuõpetus peab olema ja mis selle all mõistetakse. Siin on kõnelejad ühelt kui ka teiselt poolt tähendanud, et niisugune usuõpetus kui enne oli, ei tohi ta olla. Härra haridusminister awaldas oma nõusolekut selleks, et korraldada nõndanimetatud interkonfessionaalset usuõpetust; küsimuse lahendamisel sel teel tekiwad aga uued raskused ja uued küsimused juurde, kõige pealt, missugune see

interkonfessionaalne usuõpetus ise on. Meil on praegu mitmesugused usulahud ja kõik on ristiusust pärit, kuid seisawad teineteisele täiesti wastu. Ma tuletaksin meelde pühapäewa pühitsemist, missuguse küsimusega kooli administratsioonil tuleb wiimasel ajal kokku puutuda. (Wahelhüüe: Dogmad.) Ja need on dogmad, kuid neid dogmasid on väga palju. Ei tule mitte ükski arwesse wõtta ristiusu õpetusi, millest ma tähendasin, et nende wahed on väga suured, kuid meie peame arwesse wõtma ka teisi uskusid ja katsuma ka neid rahuldada. Sellepärast ei saa niisuguse interkonfessionaalse usuõpetuse poolt wist isegi kiriklased mitte rääkida. Peab tähendama, et meie rahwuskultuuri ei ole veel ükski neist kirikutest kannud, ei ole teda edendanud sel määral, et meie wõiks neid edasi jätta rahwuskultuuri kandjaks. Ja see kõneleb veel omalt poolt selle wastu, et üks wõi teine usuõpetus meie riigi kulul kooli sisse kantaks. Wõiks veel lõpuks küsida, kas on üldse wõimalik jutlustamise ja õpetamise abil arendada usutunnet. Ma tuletaksin meelde härradele rahwasaadikutele ühte juhtumist Saksamaa koolist: kooli tuleb koolirewident ja juhtub just usuõpetuse tundi. Laseb küsida, kooliõpilased wastawad suurepäraliselt. Rewident on väga rahul, ütleb, et oi, kui hästi poisid mõistawad. Selle peale wastas õpetaja: aga nad ei usu mitte põrmugi! See on üks näide sellest, et tõestada, et ei meil, ega ka mujal ei suudeta õpetamise abil usku kaswatada. Ja oma kõnes esimesel lugemisel tähendasin, et Ameerika kool ei ole selle wormilise külje juurde kinni pidama jäänud. On juba üle 100 aasta, kus usuõpetus koolidest kõrwaldatud on. Seal mõistetakse aga ometi kõlbli isikuid kaswatada. Seda tehakse kõlblikes õhkkonnas, seda teeb seal õpetaja ja õpib ise ka selles kõlbli õhkkonnaga koolis tegelikult ühes õpilastega. Kõlbline harjumus, kõlbline tegutsemine, see on hüüdsõna, mille järele seal katsutakse kõlblust õpetada.

Siin toodi ette, et meil alaealiste kiritewewus kaswab ja süüdistati selles meie usuõpetuseta kooli. Jällegi tahaksin tuua ühe näite Saksamaalt, kus kuni wiimase ajani usuõpetus koolides väga hästi korraldatud oli. Juba esimestel sõjaaastatel selgus, et Saksa keskkoolide õpilaste hulgas mitmesugused wäärnähtused ette tulid. Need wäärnähtused awaldusid kord sugulisel alusel, kord mõnesugusel teisel

alal. Iseäranis tähelpanu äratas juhtumine, kus tuntud seltskonnategelaste ja pedagoogide lapsed olid korraldanud mingisuguse wargatesalga Danzigis ja seal siis rööwimisi ja wargusi toime panid mitmesugustes asutustes. Saksa ajakirjandus lõi selle kohta kohe suurt lärmi; mina ei lugenud aga mitte ühestki lehest, et seal wahest kuidagi oleks seletatud, et usu tunne oleks wäikseks jäänud, sellepärast et Saksamaal ei ole ka sugugi selleks põhjust, sest usuõpetus oli kõigis neis koolides olemas, kus need õpilased käisid. Niisuguseid näitusi wõib usuõpetuse poolt ja wastu tuua; kuid mina arwan, et meie ei saa üksikute näidetega mitte midagi tõestada. See mis tähendati härra Amberg'i poolt, et 30 aasta eest ei ole ühte wõi teist olnud, see jälle mitte midagi ei tõesta. Sest siis ei olnud meil ajakirjandust, kus oleks kõik üles tähendatud. Nüüd on iga asi, mis juhtub, ajalehtede kaudu järgmisel päewal terwel maal teada. Statistilised andmed selle kohta ka wist puuduvad, nii et kui meie hakkame siin poolt ja wastu üksikuid näiteid tooma, siis meie wõiksime väga huwitawat juttu westa, kuid sel teel ühte wõi teist tõestada ei saa, sest selleks puuduvad nii härra Amberg'il, kui ka minul, andmed. Ka ei maksa Riigikogu kõnetoolilt niisuguste näidetega wälja astuda, et pedagoogilist küsimust selle abil lahendada. Kaswatus ei olene mitte üksi koolist, waid ta oleneb kõigist neist faktoritest, mis wäljaspool kooli õpilase peale mõju awaldawad. Seal on kodu, seal on seltskond, seal on terve awalik arwamine, mis tuhandete mõjudega õpilasi siia ehk sinna kisub. Ja kui nüüd siin ainult üks faktor arwesse wõetakse, siis otsustatakse asja äärmiselt ühekülgsest. Kui härra Amberg ja teised kuritegewust seletawad usuõpetuse puudusega, siis wõiks needsamad ajalehenumbrid kätte wõtta, kus leiaksime, et meie täiskaswanute kogu lastele wististi mitte järele ei anna. Nähtawasti ei olene kuritegewus mitte usuõpetuse puudusest, waid ta oleneb mitmesugustest teistest mõjudest. Minu arwates ei ole need, kes usuõpetust kaitsewad, küllalt asja peale waadanud pedagoogilisest seisukohast ja ei ole ka suutnud küsimust põhjendada statistiliste andmetega. Sellepärast ei leia ma, et ükski neist wäidetest oleks tõestus, et usuõpetuse järele koolis tarwidust on. Siin heideti ette, et seaduseelnõu kannab tagakiusamist teatud usuwoolude wastu, Kuid jällegi kordan, et ei ole mingisugust

keeldu seaduseelnõus usuõpetuse korraldamise kohta. Nii kuidas algkoolis see küsimus on arenenud ja usuwoolude esitajate hooleks jäetud, nii wõib see küsimus ka keskkoolides jääda, tegelikult pole küsimust selleks takistusi tehtud. Kui siin räägiti kannatamatusest, siis wõib siin kannatamatuseks nimetada seda, kui arwatakse, et wõib sundida teatud liiki inimesi, kes ise ei usu, usuõpetuse kasuks maksusid maksuma.

Kõiki neid seisukohti arwesse wõttes, jään ma komisjoni aruandjana komisjoni ettepaneku juurde ja teen ettepaneku seda paragrahwi teisel lugemisel wastu wõtta.

Juhataja **J. Kukk**: Sisse on tulnud järgmised parandused. Haridusministri poolt on järgmine ettepanek § 3 juurde:

„Awalik keskkool on emakeelne. Õpilaste emakeel arwatakse nende rahwuse järele.

Märkus 1. Kui lapsewanemad ei ole ühest rahwusest, arwatakse lapse rahwus wanemate ülesandmise järele. Kui lapsewanemate arwamised lapse rahwuse ülesandmisel lahku lähewad, loetakse lapse emakeeleks lapse kodukeel, mida ta kõige paremini oskab.

Märkus 2. Lapsed, kelle jaoks ei ole korraldatud emakeelist keskkooli, ehk selle soowitawat haru, wõiwad saada õpetust muukeelses koolis. Muil juhtumistel wõib laps mitteemakeelses koolis õppida ainult mõjuwatel põhjustel, mida otsustab kohalik maakonna wõi linna kooliwalitsus, (riigikoolides haridusministeerium).“

Siis on härra Tõnisson'i poolt järgmised parandused:

1) § 3. wälja jätta sõnad: „ja maksa“.

2) „Märkus 1. Õpilaste emakeel arwatakse nende rahwuse järele.

Märkus 2. Wähemusrahwuste lapsed wõiwad soowi järele õpetust saada ka riigikeelses keskkoolis. Muudel juhtumistel wõib laps mitteemakeelses koolis õppida ainult mõjuwatel põhjustel, mida otsustab kohalik maakonna wõi linna kooliwalitsus.“

(J. Tõnisson (rhw.): I märkus kaob ära.) I märkus oleks kui komisjoni ettepanek. Asun hääletamisele. Panen hääletamisele selles järjekorras,

nagu nad sisse on tulnud, esiteks haridusministri ettepanek. (Hääletatakse.) Ettepanek on 27 häälega 24 vastu tagasilükatud. Järgmisena tulewad hääletamisele härra Tõnisson'i ettepanekud. Kõige pealt ettepanek välja jätta § 3-das sõna „maksuta“. (Hääletatakse.) (Hüüded: Palume hääled ära lugeda.) Nõutakse hääle äralugemist. (Loetakse hääli.) Sellega on otsustatud 35 häälega 19 vastu sõna „maksuta“ välja jätta. Järgmine oleks härra Tõnisson'i ettepanek sõna „ilma usuõpetuse“ välja jätta. (Hääletatakse.) See ettepanek on 30 häälega 27 vastu vastu võetud. (K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku sedelitega hääletada.) On ettepanek tehtud sedelitega hääletada. Selle vastu ei waielda, siis loen ma sedelitega hääletamise wastuwõetuks. (Jagatakse sedelid.) Ettepanek on välja jätta sõna „ilma usuõpetuse“. Palun neid, kes selle wäljajätmise poolt on, sedelile „poolt“ kirjutada ja kes vastu on „wastu“ kirjutada. (J. Luiga (töer.): Kes usuõpetuse vastu on, need kirjutawad „poolt“. Üldine naer.) Kas hääletelu-

gemise kohta tehtakse ettepanekut? (Hüüded: Juhatuse hooleks.) Konstateerin, et selle vastu ei waielda, et hääletelugemine juhatus hooleks jääb. Hääletamise tagajärjed on järgmised: ettepaneku poolt, sõnad „ilma usuõpetuse“ välja jätta, on antud 32 häält, vastu 26, sellega on see ettepanek vastu wõetud. Järgmisena tuleks hääletamisele härra Tõnisson'i parandus § 3-da märkus 2 kohta. (Hääletatakse.) See ettepanek on 32 häälega 19 vastu vastu wõetud. Nüüd tuleks hääletamisele kogu § 3 ühes nende parandustega, mis siin vastu wõetud. (Hääletatakse.) Wähemus on vastu. Sellega on § 3 vastu wõetud. Sõna on aruandjal. (Hüüed: Koosolek lõpetada!) On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. Selle vastu ei waielda. Siis loen ettepaneku wastuwõetuks. Kas tehakse ettepanekuid järgmise koosoleku kohta? (Hüüded: Juhatuse hooleks.) On ettepanek tehtud järgmise koosoleku määramine juhatus hooleks jätta. Keegi selle vastu ei waidle, siis loen selle ettepaneku wastuwõetuks. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 10.15 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **Joh. Kukk.**

Abiesimees **K. Wirma.**

Abisekretäär **J. Bergman.**

Abisekretäär **W. Pezold.**

